

کارنامه عملیاتی مهندسی جنگ جهاد سازندگی در هشت سال دفاع مقدس

دکتر علیرضا زواره*

<p>پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد سازندگی در طول هشت سال دفاع مقدس همپای نیروهای نظامی ایران (ارتش و سپاه پاسداران انقلاب اسلامی) در عملیات‌های گوناگون حاضر شد و در دفاع از کشور نقش مؤثری ایفا کرد. مرور فعالیت‌های گسترده جهاد سازندگی در عملیات‌های مختلف بخشی از تاریخ بازگوشده جنگ را پیش روی پژوهشگران و علاقه‌مندان این حوزه قرار می‌دهد. فعالیت‌های تدارکاتی، پشتیبانی و مهندسی رزمی تکمیل‌کننده یک عملیات نظامی است. اهمیت مرور این فعالیت‌ها زمانی مشخص می‌شود که این موضوع را در نظر داشته باشیم که نظام جمهوری اسلامی هنگام شروع جنگ، یک نظام نوپا بود و تهیه امکانات لازم برای پیشبرد جنگ و بیرون‌راندن دشمن اشغالگر در توان دولت وقت نبود و لذا مردم برای پشتیبانی از نیروهای نظامی وارد عمل شدند و در پشت جبهه‌ها و در خطوط نبرد در قبل، حین و بعد از عملیات‌ها با همکاری ستادهای پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد هرگونه فعالیت‌هایی که می‌توانستند انجام می‌دادند.</p> <p>بسیاری از نویسندگان دفاع مقدس در طول سی و پنج سالی که از جنگ گذشته است، عملیات‌های انجام شده در هشت سال دفاع مقدس را به شکل‌های گوناگون به تصویر کشیده‌اند، اما درخصوص فعالیت‌های جهادگران کار جدی‌ای انجام نشده است و شرح اقدامات و فعالیت‌های جهادگران می‌تواند یکی از زمینه‌های پژوهش در تاریخ دفاع مقدس باشد.</p> <p>واژگان کلیدی: عملکرد ستاد پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد، قبل از عملیات، حین عملیات، عملیات مهندسی در جنگ.</p>	چکیده		

مقدمه

ادامه، ارتش عراق با اجرای عملیات‌های نظامی گسترده در مناطق غرب، شمال‌غرب و جنوب ایران بخش‌هایی از سرزمین جمهوری اسلامی را به اشغال خود درآورد.^(۱) این درحالی بود که نیروهای مسلح ایران وضعیت مناسبی نداشتند و در جنگی نابرابر با ارتش عراق از کشور دفاع می‌کردند. در این وضعیت، جهادهای سازندگی مناطق مختلف

در اواخر شهریور ۱۳۵۹، دولت بعثی صدام با حمایت ضمنی امریکا، جنگ را به کشور ایران تحمیل کرد. تهاجمات سراسری رژیم بعثی عراق به خاک ایران در سال ۱۳۵۹ با بمباران پاسگاه‌ها و شهرهای مرزی و به دنبال آن، هجوم ده‌ها لشکر پیاده و زرهی ارتش این کشور از راه‌های مرزی به خاک ایران آغاز شد و در

*فرمانده گردان مهندسی رزمی جهاد سازندگی استان تهران در دوران دفاع مقدس

با ارتش عراق وارد عمل شده، ضربه مهلکی به توان نظامی آنان وارد کردند و برتری هوایی ایران را به معرض نمایش گذاشتند.^(۵)

در طول هشت سال جنگ عراق علیه ایران،

قوای نظامی خودی عملیات‌های متعددی برای جهت بیرون‌راندن دشمن و ختم شرافتمندانه جنگ انجام دادند. مهم‌ترین عملیات‌های که در طول هشت سال دفاع مقدس انجام شد عبارت‌اند از: عملیات سوسنگرد، عملیات نصر، عملیات ضربت ذوالفقار، عملیات توکل، عملیات بازی‌دراز، عملیات امام علی^(ع)، عملیات فرمانده کل قوا، عملیات شهیدان رجایی و باهنر، عملیات ثامن‌الائمه^(ع)، عملیات طریق‌القدس، عملیات مطلع‌الفجر، عملیات محمد رسول‌الله^(ص)، عملیات فتح‌المبین، عملیات بیت‌المقدس، عملیات رمضان، عملیات مسلم‌بن‌عقیل، عملیات محرم، عملیات والفجر ۱، عملیات والفجر ۲، عملیات والفجر ۳، عملیات والفجر ۴، عملیات خیبر، عملیات عاشورا، عملیات بدر، عملیات قادر، عملیات والفجر ۸، عملیات والفجر ۹، عملیات کربلای ۱، عملیات کربلای ۲، عملیات فتح ۱، عملیات کربلای ۴، عملیات کربلای ۵، عملیات کربلای ۶، عملیات تکمیلی کربلای ۵، عملیات کربلای ۷، عملیات کربلای ۸، عملیات کربلای ۱۰، عملیات نصر ۷، عملیات نصر ۸، عملیات بیت‌المقدس ۲، عملیات بیت‌المقدس ۳، عملیات والفجر ۱۰، عملیات بیت‌المقدس ۴، عملیات بیت‌المقدس ۶، عملیات بیت‌المقدس، عملیات مرصاد.^(۶)

با اعلام رسمی شروع جنگ در ظهر روز شهریور ۱۳۵۹، جهادگران در هر استان یا دهستانی که در حال خدمت بودند، همگام با سایر نیروهای نظامی وارد عمل شدند و خود را به مناطق درگیری رساندند. جهاد سازندگی در

که تا پیش از این سفیران انقلاب در روستاهای محروم بودند، به یاری نیروهای مسلح آمدند و در کنار سپاه و ارتش به دفاع از کشور اسلامی ایران پرداختند.^(۷)

نیروهای سپاه جنگ چریکی و نبردهای محدود را در برابر متجاوز در پیش گرفتند. در چنین وضعیتی برآورد دقیقی از کمیت و کیفیت نیروهای نظامی و برنامه مناسب برای پاسخ به آغازکننده جنگ و حامیان آنها در کار نبود. احتمال سقوط کامل خوزستان وجود داشت و در این وضعیت، جهاد سازندگی اقدامات خود را با هدف توقف پیشروی دشمن برنامه‌ریزی می‌کرد.^(۸)

با ورود جهاد سازندگی به جبهه‌ها، خلأ حضور نیروهای مردمی به واسطه رابطه تنگاتنگی که جهاد با مردم داشت پر می‌شد. جهاد در روستاها مردم را برای گسیل به جبهه‌ها تشویق و بسیج می‌کرد.

به‌منظور برنامه‌ریزی برای مشارکت مردم شهرها و روستاها در جنگ سازمانی به نام ستاد پشتیبانی جنگ جهاد ایجاد شد. سپس جهاد سازندگی نیروهای خود را به دو دسته تقسیم کرد. مقرر اصلی و تمرکز نیروها در شهرها و در پشت جبهه قرار گرفت و واحدهای مهندسی رزمی به خطوط مقدم جبهه اعزام شدند.^(۹)

آغاز جنگ تحمیلی عراق علیه ایران

پس از تصرف بخش‌هایی از مناطق ایران در غرب، شمال‌غرب و جنوب، نیروهای مسلح و مردمی وارد عمل شدند و با اجرای چند عملیات، از تجاوز و تعدی بیشتر عراق به خاک میهن اسلامی جلوگیری کردند. در آغاز جنگ تحمیلی، نیروهای زمینی دشمن نسبت به ایرانیان برتری‌هایی داشتند، ولی در همان ابتدا، بیش از ۱۴۰ فروند جنگنده ایرانی با هدف مقابله

حمل و نقل و تعمیر ماشین آلات بود. افراد حاضر در این کمیته بیشتر مکانیک‌ها و تعمیرکارانی بودند که در بازار در بخش خصوصی فعالیت می‌کردند، اما مغازه‌های خود را تعطیل کرده، به جبهه‌ها اعزام شدند. آنان در جبهه‌ها ماشین آلات و ابزار جنگی رزمندگان ارتش و سپاه را تعمیر می‌کردند.^(۹)

ابتدا، نیروهای جهادگر هر استان با ترکیب ذکرشده به جبهه‌ها اعزام می‌شدند و اغلب اعزام نقاطی می‌شدند که سپاه پاسداران همان استان به آن نقطه رفته و مستقر شده بود.

اما همان‌طور که سپاه و ارتش دارای قرارگاه‌های پنجگانه بودند، جهاد سازندگی نیز در این مرحله قرارگاه‌هایی را ایجاد کرد و علاوه بر فعالیت‌های خود در سراسر روستاهای کشور، سازمان مهندسی جنگ جهاد را پایه‌گذاری و خلأ جنگ در زمینه پشتیبانی و مهندسی را از هر جهت پر کرد.^(۱۰)

پنج قرارگاه پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد همانند قرارگاه‌های سپاه پاسداران عبارت بودند از: ستاد کربلا در اهواز، ستاد نوح نبی در بوشهر و بندرعباس، ستاد نجف در غرب، ستاد حمزه سیدالشهدا در شمال غرب و قرارگاه رمضان در خارج از مرزها. در تهران هم قرارگاه مرکزی و ستاد مرکزی پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد فعال بود.

هر استان نیز اقدام به تشکیل گروه‌های پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد کرد که بعدها به تیم، گروهان، گردان (+ و -) و تیپ پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد تبدیل شدند. این گردان‌ها زیر نظر قرارگاه‌ها و قرارگاه‌ها زیر نظر قرارگاه مرکزی بودند. در مناطق جنگی برخی استان‌ها معین و برخی استان‌ها ستاد مستقر بودند که در ادامه به آنها اشاره خواهد شد.^(۱۱)

ابتدا فعالیت خود را با انتقال کمک‌های مردمی به جبهه‌ها آغاز کرد و سپس ستاد مهاجرین جنگی را شکل داد. ساماندهی مردم جنگ‌زده و جمع‌آوری احشام مردم در مناطق رهاشده بخش دیگری از فعالیت‌های جهادگران بود.

از جمله جهادگرانی که از همان ابتدا خود را به اهواز رساندند و ستون فقرات مهندسی جنگ را در قالب ستاد مهندسی جنگ جنوب بنیان نهادند مهندس طرحچی و ناجیان بودند.^(۷)

در گام بعدی، بخش فرهنگی جهاد شروع به کار کرد و جهادگران که در شوراهای روستایی هم فعال بودند، در قالب کمیته‌ای فرهنگی به هوشیار کردن مردم در مقابله با دشمن، اعزام نیرو و جمع‌آوری اسلحه‌هایی که در اختیار روستاییان و عشایر بود پرداختند. این کمیته با حضور در جبهه‌ها و فیلم‌برداری از مناطق جنگی و برگزاری مراسم در روستاها نقش بی‌بدیلی در گسترش فرهنگ جهاد و شهادت داشتند. از جمله این جهادگران سید شهیدان اهل قلم سید مرتضی آوینی بود که اسوه این کمیته گردید.^(۸) بخش دیگری از فعالیت جهاد در حوزه بهداشت و پزشکی بود. باتوجه به تجربه نوزده‌ماهه‌ای که جهاد سازندگی قبل از جنگ در اعزام پزشکان و دانشجویان پزشکی به مناطق محروم داشت، در طول جنگ نسبت به سایر نهادها آماده‌تر بود و از همین رو، کار اعزام پزشکان و امدادگران به جبهه‌ها را برعهده گرفت و در نتیجه اولین گروه‌های پزشکی با تلاش جهاد به مناطق جنگی اعزام شدند. مسئولیت این کار را آقای خلقانی برعهده گرفت و افرادی چون دکتر شهیدزاده در این کمیته خدمات ارزنده‌ای انجام دادند.

کمیته دیگری که جهاد سازندگی از میان مردم ایران سازماندهی و به جبهه‌ها اعزام کرد، کمیته

نمودار تشکیلاتی پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد*

* در اینجا ذکر سه نکته ضروری است: در عملیات‌های گوناگون و بسته به نوع و مدت مأموریت محوله، گردان‌ها بین قرارگاه‌های پنج‌گانه جابه‌جا می‌شدند. به علت فعالیت قرارگاه رمضان در داخل خاک عراق، این قرارگاه دارای گردان مستقل نبوده و نیروهای آن از سایر گردان‌ها مأمور می‌شدند. هر قرارگاه دارای قسمت‌ها، واحدها و تشکیلات گوناگونی بوده که در این نمودار لحاظ نشده است.

کار طراحی و ساخت پل شناور خیبر، به طول ۱۴ کیلومتر و عرض ۴ متر و ۲ متر بال محافظ، به همت نیروهای جهاد سازندگی با هدف برقراری ارتباط بین جزیره مجنون و ساحل خودی انجام شد.

اقدامات قبل از عملیات

احداث مواضع توپخانه، سنگرهای رزمندگان، سایت‌های جدید و جاده‌های دسترسی به نزدیک‌ترین خطوط دشمن بود که می‌بایست آرام و مخفیانه انجام می‌شد تا موجب غافلگیری دشمن شود. این امکانات به‌طوری برنامه‌ریزی و محرمانه باید کامل آماده و فراهم می‌شد تا رزمندگان با سرعت بر دشمن غلبه پیدا می‌کردند. در شمال غرب و غرب کشور - که مناطق بیشتر کوهستانی است - احداث جاده‌ها تا رسیدن به قله کوه‌ها اولویت فعالیت‌های جهاد سازندگی بود. عبور از رودهای کوچک و بزرگ بدون امکان ساخت پل در هیچ نقطه‌ای امکان نداشت. ساخت پل‌های گوناگون در جنوب و شمال هم از فعالیت‌های عملیاتی مهندسی جنگ جهاد بود.

رساندن امکانات برای ساخت کارخانه یخ و آشپزخانه، آبرسانی به رزمندگان، آماده‌کردن سرویس‌های دست‌شویی و حمام و... از جمله اقداماتی بود که جهادگران می‌بایست قبل از عملیات انجام می‌دادند.

موضوع دفاع فقط منحصر به استفاده از اسلحه نیست. در دفاع، علاوه بر تسلیحات، نیاز به تأمین امکاناتی مانند خوراک، پوشاک و جان‌پناه نیز ضروری است. تهیه بسیاری از این امکانات در روستاها مقدور بود و امکان انتقال آنها به خط مقدم وجود داشت، اما تولید هریک از این اجناس و تهیه ابزارهای مورد نیاز سازمانی بزرگ را می‌طلبید.

قبل از عملیات، همان‌طور که به گلوله، مهمات، سوخت و خودرو نیاز است، احداث سنگر، خاکریز و پل نیز ضرورت دارد. فعالیت‌هایی که در این جهت انجام می‌شود اقدامات قبل از عملیات نامیده می‌شود. از آنجا که بیشتر فعالیت‌ها در عملیات‌های گوناگون مشترک است، در این پژوهش به‌طور مختصر در هر عملیات به فعالیت‌های جهاد اشاره خواهد شد.^(۱۳)

نکات مشترک

نکات مشترک همه عملیات‌ها در مناطق جنوب

نکات اختصاصی

نکات اختصاصی هر عملیات در توضیح آن عملیات بیان خواهد شد؛ از جمله: حفر تونل در عملیات فتح‌المبین، احداث جاده در رمل، طراحی و ساخت پل خیبری که به صورت شناور بود، احداث جاده سیدالشهدا، احداث پل بعثت، احداث جاده سورکوه در بانه، جاده بلفت در سردشت، جاده ملخور در دزلی مریوان، ساخت جاده وحدت در شرق کارون و جاده رملی در تپه‌های الله‌اکبر.

در عملیات طریق‌القدس نیروهای جهاد

سازندگی در تپه‌های الله‌اکبر،

همگام با نیروهای رزمی

عمل‌کننده با رشادت‌ها و

ایثارگری‌های فراوان علاوه‌بر

انجام‌دادن اقدامات ضروری و

پشتیبانی از نیروهای رزمی در

حین عملیات، اقدام به احداث

جاده در دشت مشرف به منطقه

عملیاتی کردند. این جاده در

هدایت ماشین‌آلات و تجهیزات

نظامی به محورهای عملیات

و آزادسازی ارتفاعات الله‌اکبر

در شمال سوسنگرد، نقش

ارزنده‌ای ایفا کرد. جهادگران در

این عملیات با احداث چندین

خاکریز مورد نیاز رزمندگان نقش مؤثری در تثبیت

پیروزی‌های به‌دست‌آمده در محور شمالی عملیات

و ادامه دور تک ایفا کردند.

با ورود جهاد سازندگی به
جبهه‌ها، خلأ حضور نیروهای
مردمی به‌واسطه رابطه تنگاتنگی
که جهاد با مردم داشت پر
می‌شد. جهاد در روستاها مردم
را برای گسیل به جبهه‌ها تشویق
و بسیج می‌کرد.

را در سه بازه زمانی قبل، حین و بعد از عملیات می‌توان توضیح داد که در این پژوهش، به اقدامات قبل و حین عملیات‌های مهم اشاره می‌شود، اما در مورد فعالیت‌های بعد از عملیات به دلیل اینکه شرح وقایع بعد از عملیات بسیار وقت‌گیر است و در حوصله این پژوهش نمی‌گنجد، با در نظر داشتن این موضوع که بعد از هر عملیات، اقدامات لازم برای فراهم کردن مقدمات آغاز می‌شود، شایسته است در پژوهشی دیگر این مورد بررسی شود.

عملیات شیخ فضل‌الله نوری

پیش از این عملیات، جهاد استان فارس به فرماندهی برادر جزایری امکانات لازم شامل گروه مهندسی را فراهم ساخت و جهادگران این استان به همراه گروه راه‌سازی خاکریزهایی احداث و مواضع توپخانه ارتش را مهیا کردند.

عملیات شهید شیخ فضل‌الله نوری در تاریخ ۱۳۶۰/۲/۱۱ در استان خوزستان و تپه‌های مدن شمال آبادان انجام شد.^(۱۴) فعالیت‌های واحد پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد سازندگی در این عملیات عبارت بود از: احداث بیش از ۳/۵ کیلومتر جاده عملیاتی؛ ساخت بیش از ۷ کیلومتر خاکریز؛ احداث پل بشکه‌ای روی رودخانه بهمن‌شیر؛ حمل مهمات و آبرسانی به ارتش؛ خدمات‌رسانی به همه رزمندگان مستقر در منطقه عملیاتی آبادان؛ فعالیت‌های پزشکی و همچنین ارسال کمک‌های مردمی از ستادهای پشتیبانی سراسر کشور به منطقه عملیاتی به‌ویژه از استان فارس.*^(۱۵)

عملیات امام‌علی^(ع)

پیش از عملیات حضرت علی^(ع) جهادگران دامغان تلاش بسیاری کردند تا جاده‌ای هشت کیلومتری * مردم استان فارس در این عملیات کمک‌های بسیاری به جبهه‌ها اهدا کرده بودند.

عملکرد پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد سازندگی

باتوجه به گسترده‌بودن فعالیت پشتیبانی و مهندسی در مناطق گوناگون عملیاتی، عملکرد پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد سازندگی مقیم یا مأمور به هر منطقه

مردمی از ستادهای پشتیبانی سراسر کشور به‌ویژه کمک‌های مردمی استان اصفهان، از جمله فعالیت‌های ستادهای پشتیبانی جنگ در این عملیات بود.^(۱۹)

عملیات طراح

از جمله فعالیت‌های مهندسی جنگ جهاد پیش از عملیات ارسال کمک‌های مردمی از ستادهای پشتیبانی سراسر کشور به‌ویژه کمک‌های اهدایی مردم استان‌های چهارمحال و بختیاری و تهران و فعالیت‌های پزشکی و احداث بیش از هفت کیلومتر خاکریز؛ احداث چند دهنه پل؛ احداث جاده بود.

عملیات "طراح" در تاریخ ۱۳۶۰/۶/۱۲ که از ابتدای سوسنگرد آغاز و تا منطقه "طراح" در جبهه جنوبی رودخانه کرخه امتداد داشت^(۲۰) و زمینه اجرای عملیات پیروزمندانه سپاهیان اسلام را فراهم کرد؛ شناسایی و ارزیابی موقعیت دشمن به‌منظور تعیین محل مناسب و مسیریابی صحیح خاکریزها و جاده‌های تدارکاتی و موصلاتی؛ استفاده ابتکاری از

دستگاه بلدوزر به پیشنهاد شهید طرحچی در نبود تجهیزات لازم برای تخریب مین و مین‌روبی میدان مین در وضعیتی که میدان مین مشکل عمده‌ای برای پیشروی نیروهای عمل‌کننده شده بود، از اقدامات پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد در زمان اجرای عملیات طراح بود.^(۲۱)

عملیات ثامن الائمه^(ع)

پیش از اجرای عملیات ثامن‌الائمه^(ع)، جهاد

در میان رمل‌ها احداث کنند، درحالی‌که در باور عمومی، امکان کشیدن جاده از بین رمل‌ها و رسیدن به پشت دشمن قابل‌تصور نبود. در نتیجه احداث این جاده به‌دست جهادگران، مواضع توپخانه تغییر یافت و کمک‌های مردمی نیز به مناطق عملیاتی ارسال شد.

عملیات حضرت علی^(ع) در تاریخ ۱۳۶۰/۲/۳۱ در استان خوزستان؛ منطقه سوسنگرد و ارتفاعات الله‌اکبر انجام شد.^(۱۶) احداث ۱۲ کیلومتر خاکریز و ۸ کیلومتر جاده در شمال سوسنگرد؛ فعالیت‌های پزشکی با مسئولیت شهید شهزاده و ارسال کمک‌های مردمی به‌ویژه میزان قابل‌توجهی از هدایای مردم استان خوزستان از فعالیت‌های مهم جهاد در این عملیات بود.^(۱۷)

عملیات فرمانده کل قوا

پیش از عملیات فرمانده کل قوا، جهاد اصفهان همراه چند جهاد استانی دیگر حضور داشت. در این عملیات امکان عبور از منطقه شرق کارون به‌دلیل باتلاقی بودن مسیر وجود نداشت که جهادگران با ساخت پل ابتکاری بشکه‌ای این مشکل را برطرف کردند. این ابتکار زمینه‌ساز ساخت پل‌های شناور شد که امکان استفاده از آنها در بیشتر رودخانه‌ها وجود داشت. مبتکر این طرح شهید هزاردستان بود. شورو حال رفتن بنی‌صدر از کشور، در این عملیات وحدت عجیبی در میان رزمندگان به وجود آورد بود.

عملیات فرمانده کل قوا خمینی روح خدا، در تاریخ ۱۳۶۰/۳/۲۱، در استان خوزستان و منطقه دارخوین انجام شد.^(۱۸) جهادگران در این عملیات با راهنمایی شهید هزاردستان اقدام به ساخت پل بشکه‌ای کردند. احداث سنگر و خاکریزهای متعدد به‌منظور تثبیت مناطق آزادشده؛ امدادسانی به رزمندگان و فعالیت‌های پزشکی؛ ارسال کمک‌های

جهاد سازندگی نیروهای خود را به دو دسته تقسیم کرد. مقر اصلی و تمرکز نیروها در شهرها و در پشت جبهه قرار گرفت، و واحدهای مهندسی رزمی به خطوط مقدم جبهه اعزام شدند.

احداث جاده سیدالشهدا^(ع) به طول ۱۴ کیلومتر از سه راه فتح تا جزیره مجنون شمالی با تلاش نیروهای جهاد سازندگی در سه شیفت کاری و در مدت ۷۲ روز انجام شد.

سازندگی، با به‌کارگیری بیش از ۱۵۰۰ جهادگر توانست بیش از ۱۰۰ کیلومتر خاکریز ایجاد کند. احداث جاده وحدت از میان مرداب‌های شرق بهمن شیر به‌منظور فراهم کردن زمینه برای تجهیز و تدارک نیروهای رزمنده؛ احداث سه پل مواصلاتی روی رودخانه کارون؛ احداث خاکریز دفاعی کناره کارون؛ جابه‌جایی مواد سوختی از آبادان به اهواز و توزیع آن بین رزمندگان به‌همت جهادگران استان فارس که در منطقه آبادان مستقر بودند؛ فعالیت‌های پزشکی و امدادی؛ ارسال کمک‌های مردمی از ستادهای پشتیبانی سراسر کشور به‌ویژه از استان‌های فارس، تهران، خراسان، سمنان، آذربایجان، همدان، قم، کرمان، یزد، مازندران و گیلان، از جمله فعالیت‌های مهندسی جنگ جهاد در این عملیات بود.

عملیات تأمین الاثمه^(ع) در تاریخ ۱۳۶۰/۷/۵ با رمز "نصر من الله و فتح قریب" در ساعت ۳۰ دقیقه بامداد در استان خوزستان و شمال آبادان آغاز شد.^(۲۳) احداث جاده وحدت؛ تصرف پل‌های دشمن روی رودخانه کارون؛ تصرف و تأمین جاده‌های آبادان - ماهشهر و آبادان - اهواز با هدف شکست حصر آبادان و انهدام نیروهای دشمن از دستاوردهای این عملیات بود.

جهاد سازندگی در این عملیات علاوه بر احداث جاده در تأمین گروه‌های پزشکی؛ ساختن اورژانس؛ حمل و نقل مهمات و نیروها؛ آبرسانی به خطوط جبهه و... نقش موثری داشت.^(۲۳)

عملیات طریق القدس

عملیات طریق القدس در تاریخ ۱۳۶۰/۹/۸ با رمز

شایان ذکر است که نصب دوباره پل راهبردی شهید هزاردستان روی کارون که ارتباط عقبه را در جاده اهواز - خرمشهر و اهواز - آبادان برقرار می‌کرد، در این عملیات انجام شد. مرتبه اول، پل با تلاش شهید هزاردستان احداث شد، اما بر اثر طغیان

و تنگ حاجیان؛ نصب بیش از ۴۰ سنگر؛ ساخت سنگر مهمات؛ احداث ده‌ها سنگر و سکوی تانک زرهی و دیگر استحکامات مورد نیاز؛ احداث و راه‌اندازی یک قرارگاه تاکتیکی با استفاده از انواع سنگرهای پیش‌ساخته؛ ارسال کمک‌های مردمی و تأمین تدارکات رزمندگان مستقر در مناطق کوهستانی با تحمل مشقات فراوان از جمله اقدامات واحد پشتیبانی و مهندسی جهاد در این عملیات بود.^(۳۷)

عملیات محمد رسول الله (ص)

عملیات محمد رسول الله (ص) در تاریخ ۱۳۶۰/۱۰/۱۲ بارمز "لا اله الا الله محمد رسول الله (ص)" در استان سلیمانیه و منطقه طویل و بیاره در عراق انجام شد.^(۳۸) احداث جاده نوسود - نودشه، احداث بیش از ۵۰ کیلومتر جاده کوهستانی، احداث انواع سنگر و خاکریز، انجام دادن فعالیت‌های پشتیبانی و ارسال هدایای مردمی از اقدامات پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد در این عملیات بود.

عملیات ام‌الحسین

عملیات ام‌الحسین در تاریخ ۱۳۶۰/۱۲/۲۴ در منطقه عملیاتی کرخه‌نور انجام شد. جهاد سازندگی در این عملیات اقدام به احداث و ترمیم ۱۷ کیلومتر جاده عملیاتی که بخشی از آن در منطقه باتلاقی بود؛ احداث ۴ کیلومتر خاکریز؛ احداث سه دهنه پل نفرروی شناور روی رودخانه کرخه‌نور؛ احداث انواع سنگر اجتماعی و انفرادی و فعالیت‌های تدارکاتی و امدادسانی کرد.

عملیات فتح‌المبین

پیش از عملیات فتح‌المبین، جهادهای شهرهای نجف‌آباد، همدان، زنجان و لرستان چند جاده در کوه‌های استان لرستان که به جاده مهران ختم می‌شد احداث کردند. جاده مهران در این زمان

"یا حسین" در استان خوزستان و منطقه عمومی بستان انجام شد. از جمله اهداف این عملیات آزادسازی شهر بستان؛ تأمین نوار مرزی و دسترسی به هورالهویزه با قطع ارتباط بین نیروهای دشمن بود.^(۳۹)

احداث ۳۲۷/۵ متر جاده فکه تا جفیر در شمال‌غرب و جنوب‌غربی خوزستان؛ تسطیح جاده تنگه - چرابه؛ احداث خاکریز در مرز مشترک و دسترسی به هورالهویزه؛ احداث ۳۰۶ کیلومتر خاکریز؛ احداث سه باند هلیکوپتر؛ احداث ۳ واحد اورژانس؛ ایجاد بنه‌های مهندسی و تدارکاتی؛ احداث ۱۲ پل لوله‌ای؛ احداث تعداد زیادی سنگر؛ ساخت ۲ باب حمام بزرگ؛ احداث ۴ چاه عمیق و نیمه‌عمیق با هدف آبرسانی به منطقه؛ فعالیت‌های پزشکی و ارسال کمک‌های مردمی از ستادهای پشتیبانی سراسر کشور به‌ویژه مردم استان‌های فارس، خراسان، سمنان، آذربایجان، همدان، قم، یزد، مازندران و گیلان از دیگر فعالیت‌های پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد در این عملیات بود.^(۴۰)

عملیات مطلع‌الفجر

عملیات مطلع‌الفجر در تاریخ ۱۳۶۰/۹/۲۰ در استان کرمانشاه و منطقه گیلان‌غرب انجام شد.^(۴۱) جهاد سازندگی در این عملیات در ارتفاعات چرمیان، سرتتان، شیاکوه، دیزه‌کش، برآفتاب، آوازین، تنگ کورک، دشت شک‌میان، اناره، مرلی، فریدون هوشیار، چم‌وین و روستاهای کمار، گورسفید و گورسوار در دشت گیلان‌غرب جاده‌هایی احداث کرد که تحسین فرماندهان را در خصوص عملکرد پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد برانگیخت.

احداث و ترمیم بیش از ۴۰۰ کیلومتر جاده؛ راه‌اندازی بیمارستان ولی‌عصر (عج) در منطقه گیلان‌غرب؛ احداث و بازسازی چندین دهنه پل از جمله پل‌های واقع در مسیر جاده تنگ کورک

نصب ۱۴ سنگر بتونی بزرگ در این قرارگاه‌ها؛ احداث پنج مقر توپخانه با سکوه‌های آتش و سنگرها و استحکامات مورد نیاز ارتش؛ احداث و بهره‌برداری از ۱۱ واحد اورژانس صحرائی؛ راه‌اندازی بیمارستان شوش با افزایش ظرفیت آن از ۱۷ تختخواب به ۷۰ تختخواب؛ نصب ۵۰ دستگاه ژنراتور برق؛ توزیع بیش از ۲۰،۰۰۰ بلوک سیمانی برای احداث سنگر در خطوط مختلف عملیاتی؛ ساخت ۱۶ باب حمام صحرائی بزرگ و مجهز ۱۲ تا ۱۶ دوشه؛ احداث ۳ باب حسینیه و...^(۳۰)

فعالیت‌های پزشکی؛ ارسال کمک‌های مردمی از ستادهای پشتیبانی سراسر کشور به‌ویژه از استان‌های فارس، تهران، خراسان، سمنان، آذربایجان، همدان، قم، کرمان، یزد، مازندران و گیلان از دیگر اقدامات ستادهای پشتیبانی جنگ جهاد بود. در این عملیات، کمیته فرهنگی ستادهای پشتیبانی جهاد حضوری فعال داشت و در سرتاسر مسیر اقدام به نصب تابلوهای تبلیغاتی کرد. گروه روایت فتح جهاد نیز در این عملیات چند اثر ماندگار از خود به یادگار گذاشت. واحد حمل‌ونقل نیز فعالیت گسترده‌ای برای جابه‌جایی و رساندن رزمندگان با استفاده از کامیون و کمپرسی به خط مقدم انجام داد.^(۳۱)

عملیات بیت المقدس

پیش از عملیات بیت المقدس، می‌بایست در مسیر جنوب‌غربی اهواز تا بستان و هویزه به‌سوی شلمچه، چند خاکریز احداث می‌شد تا خرمشهر به محاصره در آید، اما به‌گونه‌ای که دشمن گمان کند جهت احداث خاکریزها به‌سوی طلائیة است. درنهایت چند خاکریز در این مسیر احداث شد که بیشتر آنها در سمت هویزه و بستان در کناره جاده اهواز - خرمشهر بود.

دراختیار دشمن بود. جهاد یزد نیز تونلی را در این عملیات احداث کرد. اما با شروع عملیات باتوجه‌به تغییر خط مقدم درگیری، هیچ‌کدام از این جاده‌ها در عملیات مورد استفاده قرار نگرفتند.

عملیات فتح‌المبین در تاریخ ۱۳۶۱/۱/۲ با رمز "یا زهرا(س)" در منطقه‌ای به وسعت ۲۵۰۰ کیلومتر مربع در غرب شوش و دزفول انجام شد.^(۲۹)

رزمندگان در این عملیات از جاده دهلران تا دشت عباس، عین‌خوش، مناطق دشت چنانه، زمین‌های کرخه تا مناطق شمال‌غربی خوزستان ابوصلیبی‌خات، علی‌گره‌زد،

تینه، برغازه، میش‌داغ، ارتفاعات ۳۵۰، شاوریه، بلتا، تپه چشمه، جوفینه، ارتفاعات ۲۰۲ و کمرسرخ پیشروی کردند. پس از اجرای این عملیات، حضرت امام خمینی^(ع) از رزمندگان و جهادگران تشکر کردند.

پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد سازندگی علاوه‌بر احداث جاده‌هایی قبل از عملیات، در حین عملیات نیز اقدامات مؤثری انجام داد از جمله: احداث و ترمیم بیش از ۹۱۰ کیلومتر جاده عملیاتی

و تدارکاتی؛ احداث ۴۹۲ کیلومتر خاکریز؛ احداث ۱۳۰ دهنه پل کوچک و بزرگ از جمله یک دهنه پل شبکه‌ای (شهید ناجیان) به طول ۲۰۰ متر در محور شوش؛ احداث بیش از ۲۳،۴۰۰ مورد انواع سنگرهای انفرادی، اجتماعی و ماشین‌آلات؛ احداث ۱۳ باندهلیکوپتر؛ ساخت، راه‌اندازی و تسطیح دو سایت موشکی زمین به هوا همراه با احداث سنگرها و دیگر استحکامات مورد نیاز آن؛ ساخت و راه‌اندازی دو قرارگاه فرماندهی همراه با

با اعلام رسمی شروع جنگ در ظهر روز شهریور ۱۳۵۹، جهادگران در هر استان یا دهستانی که در حال خدمت بودند، همگام با سایر نیروهای نظامی وارد عمل شدند و خود را به مناطق درگیری رساندند.

عملیات گردان‌ها مجبور بودند فقط شب‌ها فعالیت کنند.

عملیات رمضان در تاریخ ۱۳۶۱/۴/۲۲ با رمز "یا صاحب الزمان (عج) ادرکنی" در منطقه شما شرقی بصره اجرا شد.^(۳۴)

اقدامات جهاد سازندگی در این عملیات عبارت بود از: احداث ۲۰۸ کیلومتر خاکریز؛ احداث و تعمیر ۵۰ کیلومتر جاده؛ ساخت ۳ کیلومتر سیل‌بند به عرض ۸ متر و ارتفاع ۵ متر برای حفاظت نیروها و جلوگیری از افتادن آنها در گل؛ احداث

۷ باندها هلیکوپتر؛ احداث ۱۴ کیلومتر کانال آب به عرض ۵ متر و ارتفاع متوسط ۱/۵ متر؛ ساخت ۲۵۴۸ مورد انواع سنگرهای انفرادی و اجتماعی؛ ساخت برخی ادوات نظامی و ماشین‌آلات؛ احداث ۲۰۰ سکوی آتش به منظور استقرار ادوات نظامی و پدافندی؛ احداث و راه‌اندازی یک بیمارستان بزرگ؛ ساخت و راه‌اندازی ۸ واحد اورژانس صحرایی با همه امکانات و سنگرهای مورد نیاز؛ احداث

۸ باب حمام صحرایی برای درامان‌ماندن رزمندگان از هرگونه بیماری؛ ارسال کمک‌های مردمی از ستادهای پشتیبانی سراسر کشور به‌ویژه مردم استان‌های تهران، خراسان، آذربایجان، کرمان، یزد، مازندران و گیلان.^(۳۵)

عملیات ثارالله

بعد از پیروزی ایران در خرمشهر، عراقی‌ها در محور سرپل ذهاب عقب‌نشینی کردند. جهاد همدان و آذربایجان شرقی که در این نقطه مشغول

عملیات بیت‌المقدس در تاریخ ۱۳۶۱/۲/۱۰ تا ۱۳۶۱/۳/۳، با رمز "یا علی بن ابی طالب (ع)" در محور عملیاتی غرب کارون، جنوب غربی اهواز و شمال خرمشهر انجام شد.^(۳۲)

احداث خاکریز و جاده تدارکاتی مهم اهواز - خرمشهر - کرخه‌نور و خاکریز جاده سوسنگرد - هویزه نقش تعیین‌کننده‌ای در این عملیات داشت. در این عملیات احداث و ترمیم بیش از ۷۹۰ کیلومتر انواع جاده‌های عملیاتی و تدارکاتی؛ احداث و تقویت ۵۵۷ کیلومتر خاکریز؛ احداث بیش از ۷ دهنه پل بزرگ روی رودخانه‌های کارون، کرخه‌نور، نیسان؛ ساخت باتلاق نورد و تعداد زیادی پل‌های آبرو؛ تسطیح زمین دو سایت موشک‌انداز به همراه همه استحکامات؛ احداث ۴ پد (باندها) هلیکوپتر؛ احداث ۶۳۵ سنگر متنوع نفرات، ماشین‌آلات، تجهیزات نظامی و زرهی؛ ساخت ۱۵ پاسگاه عملیاتی و تاکتیکی به همراه همه سنگرها و استحکامات مورد نیاز؛ احداث ۵ مقرر توپخانه به همراه سنگرهای متعدد، سکوهاستقرار توپ و غیره؛ ساخت ۵ باب حمام مجهز صحرایی؛ احداث و راه‌اندازی ۱۴ واحد اورژانس صحرایی؛ ساخت بیمارستان؛ احداث و بهره‌برداری از ۳ حلقه چاه عمیق و نیمه‌عمیق به منظور تأمین آب مورد نیاز؛ فعالیت‌های پزشکی و امدادی؛ ارسال کمک‌های مردمی از ستادهای پشتیبانی سراسر کشور به‌ویژه مردم استان‌های فارس، تهران، خراسان، سمنان، آذربایجان، همدان، قم، کرمان، یزد، مازندران و گیلان در کارنامه مهندسی جنگ جهاد ثبت شده است.^(۳۳)

عملیات رمضان

پیش از شروع عملیات رمضان، با تلاش جهاد سازندگی جاده‌هایی آنتنی به سمت شمال غربی اهواز کشیده شد، مواضع توپخانه‌ها و سنگرها نیز آماده گردید. به دلیل گرمای شدید تابستان، در این

از جمله جهادگرانی که از همان ابتدای جنگ خود را به اهواز رساندند و ستون فقرات مهندسی جنگ را در قالب ستاد مهندسی جنگ جنوب بنیان نهادند مهندس طرحی و ناجیان بودند.

با اعزام اکیپ‌های مهندسی از جنوب به غرب، نیروهای خود را تقویت کرد و با بسیج بیش از هزار نیروی جهادگر در عملیات مسلم‌بن‌عقیل حاضر شد. فعالیت‌های مهم مهندسی پشتیبانی جنگ جهاد سازندگی در این عملیات عبارت بود از: احداث ۵۰ کیلومتر خاکریز؛ ۱۵۰ کیلومتر راه در صخره‌ها، کوه‌ها و در میان دره‌ها؛ احداث یک سایت؛ احداث ۴ واحد اورژانس؛ ساخت ۳۰ سنگر اجتماعی؛ احداث یک باب حمام صحرائی؛ احداث ۸۷ پل در انواع مختلف و احداث و تعمیر ۱۵۷ کیلومتر جاده.^(۳۸) شهید ناجیان هم در این عملیات به شهادت رسید.

عملیات محرم

عملیات محرم در تاریخ ۱۳۶۱/۸/۱۰ با رمز یا زینب^(س) در منطقه عمومی دهلران و در محدوده ارتفاعات مرزی حمرین انجام شد.^(۳۹) احداث ۹۷/۵ کیلومتر خاکریز؛ احداث ۴۹ پل؛ احداث و تعمیر ۴۱۴ کیلومتر جاده؛ احداث یک سایت؛ احداث ۲ باند هلیکوپتر؛ احداث ۴ واحد اورژانس؛ ساخت ۳۵۰ سنگر؛ احداث ۱۸ باب حمام و حفر ۷ چاه عمیق و غیر عمیق از جمله فعالیت‌های جهاد سازندگی در این عملیات است.

عملیات والفجر مقدماتی

عملیات والفجر مقدماتی در تاریخ ۱۳۶۱/۱۱/۱۷ با رمز "یاالله، یاالله، یاالله" در منطقه میسان و محدوده فکه - جزابه آغاز شد.^(۴۰) فعالیت گسترده پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد سازندگی در این عملیات عراقی‌ها را متحیر کرده بود. احداث ۴۹ دهنه پل کوچک و بزرگ؛ ساخت ۳۵۰ دهنه پل نفرو پیش‌ساخته به طول ۶، ۸ و ۹ متر؛ ساخت ۴۰۰ دهنه پل آلومینیومی نفرو در ابعاد مختلف؛ احداث ۲ سایت موشکی؛ احداث ۲ باند هلیکوپتر، ساخت بیش از ۳۵۰ مورد سنگرهای

فعالیت بودند، در ۱۳۶۱/۳/۱۱ متوجه عقب‌نشینی عراقی‌ها شدند. این موضوع سبب شد تا مهندسی جهاد همه کارهای قبلی خود را رها کرده، به خط آسفالت خسروی - قصرشیرین - نفت‌شهر برود و ضمن طراحی جاده‌های این مسیر از نو فعالیت گسترده‌ای را آغاز کند. در نتیجه فعالیت‌های جهاد خاکریزهای جدیدی در پایگاه‌های مختلف به‌منظور استقرار نیروهای سپاه همدان و همچنین راه‌های آنتنی‌شکلی احداث گردید. علاوه‌براین، نیازمندی‌های خطوط جبهه جدید نیز مطرح و خطوط جبهه بین جهادهای آذربایجان شرقی، همدان و کرمانشاه تقسیم شد.

عملیات ثارالله در تاریخ ۱۳۶۱/۵/۱۵ در منطقه کرمانشاه و محدوده قصرشیرین و ارتفاع باباهادی اجرا شد.^(۴۱) در زمان عملیات، جهاد کار ساخت و اصلاح کامل جاده قصرشیرین - سرپل ذهاب و احداث سنگر و جاده در عملیات را برعهده گرفت.

عملیات مسلم‌بن‌عقیل

پیش از عملیات مسلم‌بن‌عقیل که در استان ایلام انجام شد، جهاد ایلام و آذربایجان شرقی باتوجه‌به پیشرفت‌های حاصل‌شده در عملیات‌های خرمشهر و ثارالله وظیفه داشتند از نقطه‌ای به‌سوی عراق نفوذ کنند. قبل از عملیات نیز گردان‌های جهاد تهران، ایلام و آذربایجان شرقی می‌بایست جاده‌ها و خاکریزهایی احداث می‌کردند و هنگام اجرای عملیات، گردان‌های معینی از قرارگاه کربلا اضافه می‌شدند.

عملیات مسلم‌بن‌عقیل در تاریخ ۱۳۶۱/۷/۹ با رمز "یا ابوالفضل‌العباس" در منطقه کرمانشاه و محدوده سومار اجرا شد. در این عملیات بیش از ۱۵۰ کیلومتر مربع از اراضی میهن اسلامی آزاد شد.^(۴۲)

هم‌زمان با شروع عملیات، جهاد سازندگی

جاده بدر به طول ۸ کیلومتر در عملیات بدر در منطقه جزیره مجنون شمالی با همکاری پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد احداث شد.

و انفرادی و سنگر ماشین‌آلات؛ احداث چندین دهنه پل از جمله پل مهم فاطمه‌الزهراسی روی رودخانه دویریج به طول ۲۵ متر، عرض ۶ متر و ارتفاع ۴ متر با کار و تلاش مستمر در مدت ۱۰ شبانه‌روز؛ احداث و راه‌اندازی چندین قرارگاه عملیاتی با استحکامات مورد نیاز به منظور استقرار واحدهای نظامی؛ اجرای دهها مأموریت امدادی و پزشکی و انجام دادن اقدامات مهندسی - رزمی مورد نیاز لشکرهای عمل‌کننده در عملیات از جمله لشکر عاشورا.^(۴۳)

عملیات والفجر ۲

پیش از عملیات والفجر ۲، جهاد استان قم که در پیرانشهر مستقر بود، وظیفه داشت برخی مسیرها را آماده کند. باتوجه به تازه تأسیس بودن قرارگاه حمزه سیدالشهدا^(ع)، قرارگاه کربلا نیز برای تحویل‌گرفتن بنه‌ها، به منطقه اعزام شد. جهادهای خراسان، همدان، زنجان، فارس و اصفهان نیز وظیفه داشتند در منطقه حضور یابند. قرارگاه حمزه علاوه بر جهادهای معین، گردان‌های دامغان و سمنان را نیز وارد عملیات کرد.

انفرادی، اجتماعی و ماشین‌آلات؛ احداث ۲ قرارگاه عملیاتی با سنگرها و استحکامات مورد نیاز؛ احداث ۹۷/۵ کیلومتر خاکریز؛ ترمیم بیش از ۴۸۷ کیلومتر انواع جاده‌های عملیاتی و مواصلاقی و تدارکاتی؛ راه‌اندازی و احداث ۴ واحد اورژانس؛ احداث و بهره‌برداری از ۱۸ باب حمام؛ احداث و بهره‌برداری از ۷ حلقه چاه عمیق و نیمه‌عمیق؛ ساخت و بهره‌برداری از ۴ باب آشپزخانه و احداث و راه‌اندازی یک بیمارستان صحرایی از جمله فعالیت‌های جهاد سازندگی در این عملیات است.^(۴۱)

عملیات والفجر ۱

پس از عملیات والفجر مقدماتی، عملیات والفجر ۱ در تاریخ ۱۳۶۲/۱/۲۱ در منطقه میسان و محدوده جبل فوقی اجرا شد.^(۴۲) فعالیت‌های جهاد سازندگی در این عملیات عبارت بود از: احداث چندین کیلومتر خاکریز با ارتفاع ۱ تا ۳ متر؛ احداث، ترمیم و تسطیح حدود ۳۰۰ کیلومتر انواع جاده‌های عملیاتی به منظور نفوذ به مواضع عراقی‌ها؛ احداث صدها سنگر اجتماعی

و راه اندازی یک بیمارستان مجهز صحرائی در منطقه مهران؛ احداث ۲ پد هلیکوپتر و ساخت یک دهنه پل فلزی به طول ۶ و عرض ۳ متر از اقدامات جهاد سازندگی در این عملیات است.^(۴۶)

عملیات والفجر ۳ در تاریخ ۱۳۶۲/۵/۷ با رمز یا فاطمه الزهرا^(س) در منطقه ایلام و محدوده مهران انجام شد.^(۴۷) احداث و ترمیم ده ها کیلومتر انواع جاده های عملیاتی و تدارکاتی؛ احداث بیش از ۴ کیلومتر خاکریز در جنوب غربی مهران؛ ایجاد خاکریزهای دیگری در پشت پاسگاه دراجی عراق به سمت مهران از اقدامات جهاد در این عملیات بود.^(۴۸)

عملیات والفجر ۴

عملیات والفجر ۴ با هدف آزادسازی قسمتی از خاک ایران به خصوص برخی ارتفاعات منطقه و دراختیارگرفتن دشت شیلر به منظور سدکردن راه نفوذ گروهک های ضدانقلاب از راه دشت شیلر انجام شد.

عملیات والفجر ۴ در روز ۲۸ مهر ۱۳۶۲ در منطقه سلیمانیه و محدوده پنجوین عراق در جبهه شمالی جنگ با رمز «یا الله، یا الله، یا الله» آغاز شد.^(۴۹) دشت و دره شیلر، در حدفاصل شهر مرزی بانه و میوان واقع شده است، این دشت با فرورفتگی خاصی که خاک عراق به داخل ایران دارد، در جریان جنگ از اهمیت ویژه ای برخوردار بود.

ارتفاعات سورن، سورکوه و کانی مانگا از مهم ترین ارتفاعات منطقه پنجوین می باشند که در دهانه این دشت و دره واقع شده اند. جهاد سمنان وظیفه داشت در این منطقه مستقر شود.

در عملیات والفجر ۴، جهاد همدان بایستی در سردشت مستقر می شد. احداث جاده در منطقه بیوران تا ارتفاعات کوه های بوالفتح؛ احداث جاده از منطقه درمان آباد تا بیژوه و گلاسفید و از کوه سیری تا کوه نوری و نیز از منطقه رستم آلیان برعهده این

عملیات والفجر ۲ در تاریخ ۱۳۶۲/۴/۲۹ در منطقه اربیل و محدوده چومان مصطفی و حاج عمران عراق انجام شد.^(۴۴) احداث بیش از ۱۰۰ کیلومتر جاده عملیاتی و تدارکاتی؛ ساخت بیش از ۷ کیلومتر خاکریز با ارتفاع ۱ تا ۳ متر؛ احداث ۱۱۰۰ مورد انواع سنگر و زاغه مهمات؛ برفروبی همه جاده ها و محورهای عملیاتی و عقبه های خطوط مقدم جبهه؛ مین رویی برخی محورهای عملیاتی و عقبه های خطوط مقدم جبهه؛ احداث و بهره برداری از یک باب حمام ۳۴ دوشه و یک ایستگاه بزرگ

صلواتی؛ احداث دو دهنه پل لوله ای بزرگ؛ ساخت و راه اندازی ۳ واحد اورژانس صحرائی به همراه استحکامات مورد نیاز آنها؛ احداث و بهره برداری از یک کارگاه بزرگ سنگر سازی و بلوک زنی که نیازهای رزمندگان اسلام را به ایجاد سنگر در آن مناطق برطرف می کرد؛ فعالیت های پزشکی و امدادی و ارسال کمک های مردمی از ستادهای پشتیبانی سراسر کشور به ویژه مردم استان قم.^(۴۵)

همان طور که سپاه و ارتش دارای قرارگاه های پنجگانه بودند، جهاد سازندگی نیز در این مرحله قرارگاه هایی را ایجاد کرد و علاوه بر فعالیت های خود در سراسر روستاهای کشور، سازمان مهندسی جنگ جهاد را پایه گذاری و خلأ جنگ در زمینه پشتیبانی و مهندسی را پر کرد.

عملیات والفجر ۳

پیش از عملیات والفجر ۳ فعالیت های مهندسی، رزمی، امدادی، پشتیبانی و تدارکاتی بسیاری انجام شد. جهاد های استان های ایلام و لرستان و تهران در این محورها وظیفه داشتند قبل از عملیات اقدامات لازم را انجام دهند. احداث سنگر و مواضع توپخانه؛ احداث جاده های آنتنی؛ احداث و راه اندازی یک واحد اورژانس صحرائی در منطقه صالح آباد؛ احداث

که در عملیات عاشورا نقش بسیار مهم و حیاتی پیدا کرد؛ احداث ۱۷۰ متر کانال با عرض ۱۰ تا ۱۲ متر؛ ساخت ده‌ها مورد انواع سنگرهای انفرادی - اجتماعی و سنگر ماشین‌آلات؛ احداث ده‌ها سکو و سنگر تانک زرهی؛ ساخت چند اورژانس صحرائی که به منظور سرعت بخشیدن به کار نقل و انتقال مجروحان باند هلیکوپتر نیز داشتند؛ احداث یک مقر فرماندهی عملیات با سنگرها و استحکامات مورد نیاز؛ پاک‌سازی قسمت‌هایی از میدان مین موجود در منطقه عملیاتی؛ ساخت و راه‌اندازی ۲ باب حمام صحرائی

بزرگ؛ انجام فعالیت‌های پشتیبانی و ارسال تدارکات مورد نیاز رزمندگان؛ استقرار ۲ گروه کامل و مجهز به منظور تعمیر و راه‌اندازی وسایل نقلیه؛ آبرسانی به مناطق و محورهای عملیاتی؛ آب‌پاشی جاده‌های عملیاتی در زمان اجرای عملیات برای جلوگیری از ایجاد گرد و خاک و هشيارنشدن عرقی‌ها از تردد ماشین‌آلات. فعالیت‌های پزشکی و امدادی؛ ارسال کمک‌های مردمی از ستادهای پشتیبانی سراسر کشور به‌ویژه مردم

استان همدان و تهران از دیگر فعالیت‌های ستادهای پشتیبانی جنگ جهاد در این عملیات بود.^(۵۱)

عملیات والفجر ۶

جهاد سازندگی پیش از آغاز این عملیات، احداث دو جایگاه (بنه) رزمی را به‌منظور استفاده نیروهای لشکر ۲۵ کربلا با استحکامات مورد نیاز رزمندگان در دستور کار خود داشت. عملیات والفجر ۶ در تاریخ ۱۳۶۲/۱۲/۲ با رمز

جهاد گذاشته شده بود.

در منطقه شیلر، عملیات با هدف الصاق سورکوه به ارتفاع سورن انجام شد. در این منطقه به وسعت صدها کیلومتر، نیروهای ایرانی با سرعت عمل بالایی موفق شدند در دو محور بانه و بلندی‌های لری، گرمک، کنگرک و در محور مریوان و بلندی‌های پنجوین به نام زله، مارو و خلوزه جاده احداث کنند و در نتیجه ارتفاعات اطراف پنجوین، یال شرقی ارتفاع زله، ارتفاعات ۱۶۷۲ شرق سنگ معدن در محور مریوان و شاخ نالشکینه در محور بانه به تصرف رزمندگان اسلام درآمد. همچنین نیروهای ایرانی موفق به تصرف کامل پنجوین شدند.

در این عملیات گردان‌های مهندسی جنگ جهاد دامغان، چهارمحال و بختیاری، فارس، زنجان، مرکزی و اصفهان فعالیت داشتند.

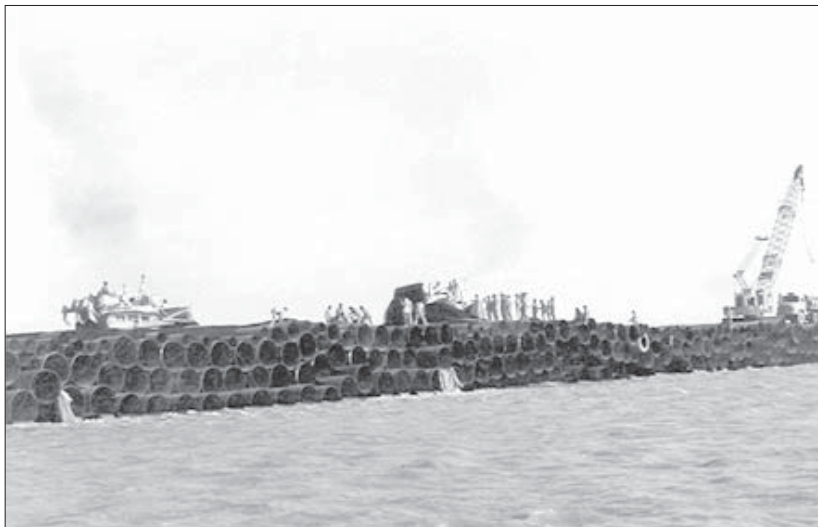
عملیات والفجر ۵

پیش از اجرای عملیات والفجر ۵، لشکر انصارالحسین در چنگوله مستقر شد. پس از استقرار این لشکر، چند گردان جهادی کار ساخت جاده‌های این منطقه را آغاز و در نقاط مورد دید دشمن، خاکریز، مواضع تانک و توپ احداث کردند.

عملیات والفجر ۵ که مشهور به عملیات چنگوله نیز می‌باشد، در تاریخ ۱۳۶۲/۱۱/۲۸ با رمز "یا زهرا(س)" در منطقه ایلام و محور دهلران و چیلات انجام شد.^(۵۰) واحد پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد سازندگی در این عملیات اقدامات زیر را انجام داد:

احداث ۸۷/۸ کیلومتر انواع جاده؛ ترمیم و تکمیل و شن‌ریزی بیش از ۲۷ کیلومتر جاده تدارکاتی و عملیاتی؛ بازسازی جاده آسفالت مهران - دهلران به طول ۲۰ کیلومتر؛ احداث بیش از ۷ کیلومتر خاکریز با ارتفاع ۱ تا ۳ متر؛ احداث ۱۰ دهنه پل بزرگ لوله‌ای و آب‌نما؛ احداث یک دهنه پل لوله‌ای سنگین رو

پنج قرارگاه پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد همانند قرارگاه‌های سپاه پاسداران عبارت بودند از: ستاد کربلا در اهواز، ستاد نوح نبی در بوشهر و بندرعباس، ستاد نجف در غرب، ستاد حمزه سیدالشهدا در شمال غرب و قرارگاه رمضان در خارج از مرزها.

طراحی و نصب پل بعثت روی رودخانه و موج ارونند، از شاهکارهای پل‌سازی مهندسی جهادسازندگی در عملیات والفجر ۸ به شمار می‌رود.

بلدوزرهای باتلاق‌رو و در داخل مناطق آب‌گرفتگی انجام شد؛ احداث ۶ دهنه پل لوله‌ای بزرگ؛ ساخت یک دهنه پل شناور نفررو و ۲ دهنه پل شناور نیمه‌سنگین؛ احداث ۱۰ اسکله خاکی برای عبور از رودخانه‌های منطقه عملیاتی؛ ترمیم و بازسازی ۸۶۴۲ متر دژ مستحکم؛ ساخت ۸۱۶ متر کانال آبرو و ۱۵۸۰ متر کانال نفررو؛ احداث ۶۲۰۰ متر مربع پد در داخل آب؛ احداث ۳۹۴ مورد انواع سنگر و ۱۰۶ مورد انواع سکوی ادوات نظامی؛ ساخت بیش از ۹۷ مورد انواع سنگرهای انفرادی، اجتماعی، مخابراتی و همچنین احداث ۹۵ سنگر خودروهای سبک و سنگین؛ نصب و راه‌اندازی ۷ دستگاه دکل دیده‌بانی و منبع آب؛ مین‌روبی برخی محورهای عملیاتی در شب قبل از عملیات با استفاده از بلدوزر؛ احداث چندین مقر تاکتیکی و عملیاتی با سنگر و استحکامات مورد نیاز و اجرای صدها مأموریت امدادی و پشتیبانی از نیروهای مسلح.^(۵۳)

عملیات خیبر

پیش از عملیات خیبر، مهندسی جنگ جهاد زیرسازی

عملیات "یا زهراس" در منطقه ایلام و محدوده دهلران و ارتفاع چیلان آغاز شد.^(۵۲) پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد سازندگی در این عملیات اقداماتی بدین شرح انجام داد: احداث ۱۱ کیلومتر جاده در محورهای سنگلان و چیلان؛ ترمیم و تعویض و بازسازی بیش از ۴۲ کیلومتر جاده در مناطق عملیاتی و کوهستانی؛ احداث ۴ کیلومتر خاکریز در پشت میادین مین و سنگرهای نفرات دشمن در زیر آتش و رگبار شدید گلوله‌های نیروهای بعثی؛ انتقال نیروهای عملیاتی به خطوط مقدم جبهه؛ ارسال تدارکات و مهمات مورد نیاز نیروهای مستقر در محورهای عملیاتی؛ پاک‌سازی و مین‌روبی یکی از محورهای عملیاتی به طول ۴ کیلومتر در منطقه‌ای نی‌زاری با بلدوزر؛ شرکت در عملیات رزمی سپاهیان اسلام؛ اجرای ده‌ها مأموریت امدادی و پزشکی؛ تکمیل، ترمیم و شن‌ریزی بیش از ۳۲۴ کیلومتر انواع جاده‌های درجه یک، دو و سه در مناطق مختلف باتلاقی و داخل آب؛ احداث و ترمیم بیش از ۵۰۲ کیلومتر خاکریز یک‌جداره و دوجداره با ارتفاع ۱ تا ۴ متر که بخشی از آنها با استفاده از

جنگ جهاد سازندگی در حین عملیات می‌توان به این موارد اشاره کرد: لوله‌گذاری جاده به طول ۸۰ کیلومتر؛ احداث چندین کیلومتر خاکریز؛ احداث یک پل بزرگ بر روی رودخانه قزلچه؛ احداث و تعمیر ۳۸۵/۴ کیلومتر جاده؛ احداث ۱۲۳ سنگر؛ احداث یک واحد آشپزخانه، یک واحد نمازخانه و یک باب انبار؛ ساخت ۴ حمام صحرایی؛ احداث یک بیمارستان صحرایی و احداث یک موتورخانه برق‌رسانی^(۵۵)

عملیات بدر

عملیات بدر در تاریخ ۱۳۶۳/۱۲/۲۰ با رمز یا فاطمه‌الزهر^(س) در منطقه بصره، میسان و محدوده هورالهوریزه انجام شد.^(۵۶) اقدامات پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد سازندگی در این عملیات عبارت بود از: احداث ۲۴ کیلومتر جاده عملیاتی از جمله بزرگ‌راه مهم بدر و جاده قمربنی‌هاشم^(ع) که بخشی از مسیر بزرگ‌راه بدر در داخل آب و ارتفاع جاده یک تا ۴ متر بوده است؛ احداث یک دهنه پل بزرگ؛ احداث ۱۱، ۱۰۰ متر کانال آب؛ ساخت سه باند (پد) هلیکوپتر؛ احداث و راه‌اندازی یک بیمارستان مجهز صحرایی در پد ۹ جزیره شمالی؛ احداث و راه‌اندازی یک واحد اورژانس صحرایی از نوع شش ضلعی به همراه سنگرها و استحکامات مورد نیاز؛ ترمیم ۲/۵ کیلومتر دژ؛ احداث ۳ قرارگاه تاکتیکی با سنگرها و استحکامات مورد نیاز؛ ساخت ۳ پارکینگ ماشین‌آلات به طول بیش از ۳ کیلومتر؛ احداث یک مقر به همراه سنگرها و استحکامات مورد نیاز و ساخت جاده ارتباطی جهت تردد ماشین‌آلات به مقر مذکور؛ احداث بیش از ۵۰۰ سنگر انفرادی و اجتماعی؛ احداث ۶۳ سنگر توپخانه و ماشین‌آلات نظامی؛ ساخت ۱۶ سکوی پدافند ضد هوایی؛ حمل بیش از ۱۲۰۰ سنگر و الوار و دیگر امکانات مورد نیاز به وسیله کمپرسی؛ احداث پد انحرافی به منظور

راه‌آهن از نوع درجه یک در پادگان حمیدیه؛ احداث و بهره‌برداری از ۷ باب حمام صحرایی مجهز به بیش از ۳۰ دستگاه دوش با تمام تجهیزات و امکانات مورد نیاز؛ احداث و راه‌اندازی ۸ باب حسینیه و نمازخانه؛ احداث ۶ قرارگاه تاکتیکی و احداث و ترمیم اسکله‌های شماره ۱ و ۲ در جزایر مجنون را برعهده گرفت.

عملیات خیبر در تاریخ ۱۳۶۲/۱۲/۳ با رمز "یا رسول الله^(ص)" در منطقه بصره میسان و محدوده هورالهوریزه انجام شد.^(۵۷) عملکرد واحد پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد سازندگی در این عملیات بدین ترتیب بود: ساخت ۱۴ کیلومتر پل شناور ابتکاری سیدالشهدا^(ع)؛ احداث بیش از ۱۴۵ کیلومتر انواع جاده‌های عملیاتی و مواصلاتی؛ ترمیم، تکمیل و شن‌ریزی ۲۰۵/۵ کیلومتر جاده با عرض متوسط ۱۰ متر و ارتفاع ۰/۵ تا ۳ متر که بعضی از این جاده‌ها در داخل آب و باتلاق ایجاد شد؛ احداث ۲ دهنه پل بزرگ (پل رمضان و پل بسیار مهم خیبر)؛ ساخت بیش از ۲۹ کیلومتر دژ و سیل‌بند با عرض متوسط ۱۰ متر؛ احداث ۵۰۰۰ متر مربع پد در داخل جزیره مجنون؛ احداث ۱۳۲۲ مورد انواع سنگرهای انفرادی، اجتماعی و پارکینگ زیرزمینی؛ احداث ۱۰۴ سکوی توپ‌های ضد هوایی؛ احداث و راه‌اندازی ۴ سایت موشک‌انداز به همراه سنگرها و استحکامات مورد نیاز؛ ساخت و راه‌اندازی یک باند هلیکوپتر؛ ساخت یک بیمارستان بزرگ و مجهز صحرایی که دارای چهار بخش عمده بود؛ احداث مقر قرارگاه کربلا به همراه سنگرها و سایر استحکامات مورد نیاز فرماندهی؛ ساخت و راه‌اندازی دو کارگاه بزرگ سنگر سازی به منظور تأمین سنگرهای پیش ساخته مورد نیاز نیروها؛ احداث اسکله خاکی شهید بقایی در دژ شرقی. (این اسکله با ظرفیت ۳۰ تن در مدت زمان پنج شبانه‌روز ایجاد گردید.)

از دیگر اقدامات واحد پشتیبانی و مهندسی

انجام شد. منطقه عملیات از نظر سوق الجیشی بسیار مهم بود. در بیش از ده ماه از سال روی ارتفاعات این منطقه برف وجود دارد و در سال‌های پیش از اجرای این عملیات در طول جنگ، هر کدام از طرفین جنگ که می‌توانستند خودشان را به بالای این ارتفاعات برسانند، در طول سال این منطقه و ارتفاعات آن را در اختیار داشتند. بعد از شهریور که برودت هوا و بارش برف به رزمندگان اجازه ماندن روی این ارتفاعات را نمی‌داد به‌ناچار هر دو طرف مجبور می‌شدند که این منطقه را خالی کنند و به عقب بازگردند تا سال بعد در فصولی که هوا مساعد بود برای استقرار مجدد روی این ارتفاعات برگردند.

اجرای عملیات در مناطق غرب کشور با کوه‌های بلند و بارش برف‌های سنگین رزمندگان را در موقعیت سختی قرار می‌داد. برخی بر این باورند که سختی جنگ در تیراندازی و شلیک گلوله است، اما در سرمای این منطقه نگهداری دادن آسان‌تر از زیر آتش گلوله ماندن نبود و بسیاری از افراد در این سرما بر اثر یخ‌زدگی به شهادت رسیدند. جنگ در مناطق کوهستانی با مناطق دیگر تفاوت بسیاری داشت و در این مناطق توان مضاعفی نیاز بود و هوای سرد و سوزناک کوهستان قوانین دیگری را می‌طلبید. حتی رزمندگان برای خواندن نماز به دلیل نداشتن آب در قله‌ها با تیمم نماز می‌خواندند.^(۵۹)

در این عملیات گردان مهندسی جنگ جهاد خراسان و گردان مهندسی جنگ جهاد همدان و گردان مهندسی جنگ جهاد فارس زیر نظر قرارگاه حمزه سیدالشهدا اقدام به احداث جاده‌ای کردند، اما در حین عملیات و پس از ورود به یک دره در منطقه عملیات راهکار عملیات را در این دیدند که دستگاه‌ها را به سمت عراق کشانده، دوباره از ارتفاع به سمت دره دو طرف جاده را به هم متصل کنند، که در آخرین لحظات یکی از دستگاه‌ها بر اثر انفجار توپ و حمله هوایی دشمن به طرف دره سقوط کرد

استفاده از دستگاه‌های هاورکرافت در داخل آب؛ احداث ۸ آشیانه هاورکرافت؛ انتقال نیروها و مجروحان عملیات توسط گروه‌های قایقرانی.^(۵۷)

عملیات قادر

در تاریخ ۱۳۶۴/۵/۱۶ قبل از عملیات قادر، گردان‌های جهاد خراسان، همدان و فارس در اشنویه حضور یافتند تا مقدمات لازم را برای اجرای عملیات قادر فراهم آورند. گردان‌های مهندسی جهاد وظیفه داشتند در قله‌های مرتفع و در سرمای سخت این منطقه جاده احداث کنند.

احداث ۲۶ پل کارگودین، ۲۵ پل آرمیکو و ۴۰ پل لوله‌ای در محور مکتب به دروا؛ ساخت ۳۵ پل در جاده حصار دوست و جاده هارکوت؛ احداث ۲۸ پل لوله‌ای در محور لولان، مکتب، گرداشون و سرسپیندار؛ احداث و تعمیر ۹/۵۰۸ کیلومتر جاده؛ ساخت ۶ سایت موشکی با تأسیسات لازم؛ احداث ۹۴ سنگر اجتماعی از نوع سوله‌ای؛ احداث ۳ واحد بیمارستان صحرائی؛ احداث ۵۹ مورد موضع توپخانه؛ ساخت ۱۸

باند هلیکوپتر؛ احداث ۵۷۱ سنگر ماشین و مهمات؛ ساخت ۴ قرارگاه عملیاتی؛ احداث حمام صحرائی؛ توزیع حمام تک‌دوشه پیش‌ساخته؛ احداث ۸۶۶ سنگر اجتماعی و ۶۷۶ سنگر انفرادی از جمله وظایف جهاد پیش از آغاز عملیات بود.

این عملیات در تاریخ ۱۳۶۴/۴/۲۳ در منطقه اربیل و محدوده سیدکان آغاز شد.^(۵۸) عملکرد پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد چنین گزارش شده است: عملیات قادر در کوه‌های سربه‌فلک کشیده اشنویه

اقدامات پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد سازندگی در عملیات بدر عبارت بود از: احداث ۲۴ کیلومتر جاده عملیاتی از جمله بزرگراه مهم بدر و جاده قمر بنی‌هاشم^(۶) که بخشی از مسیر بزرگراه بدر در داخل آب و ارتفاع جاده یک تا ۴ متر بوده است.

عملیاتی و تدارکاتی که بخش عمده‌ای از این جاده‌ها در مناطق باتلاقی و هم‌زمان با آتش سنگین دشمن ایجاد شد؛ احداث ۳ سد خاکی؛ ساخت ۷ اسکله؛ احداث پل عظیم و مشهور بعثت و بیش از ۲۷ دهنه انواع پل لوله‌ای دیگر که طول پنج مورد از آنها ۱۵۹۵ متر بود؛ احداث بیش از ۳۰ کیلومتر دژ با ارتفاع متوسط ۴ متر؛ احداث بیش از ۳۱ کیلومتر کانال آب به عرض ۳ تا ۱۵ متر؛ ساخت بیش از ۲۸۴ سکوهای استقرار انواع توپ‌های صحرایی؛ احداث ۹۱ سکوی استقرار تانک زرهی و پدافند ضد هوایی؛

ساخت و نصب ده‌ها دکل دیده‌بانی؛ احداث جاده سایت موشکی جنوب فاو به طول ۸۰۰ متر؛ احداث ۱۰۱۷۵ سنگر انفرادی، اجتماعی، مهمات، ماشین‌آلات سبک و سنگین و پیش‌ساخته؛ احداث چندین اورژانس صحرایی؛ ساخت ده‌ها حمام و سرویس بهداشتی صحرایی و اجرای صدها مأموریت امداد رسانی، تدارکاتی و پشتیبانی^(۳۳)

عملیات والفجر ۹

پیش از اجرای عملیات والفجر ۹، جهاد زنجان، دامغان و چهارمحال و بختیاری جاده‌های مورد نیاز را احداث کردند، مواضع توپخانه را با جاده‌های آنتنی متصل ساختند و پایگاه‌های امنیتی سپاه را خاکریز زده و مهیا کردند. از دیگر اقدامات جهاد می‌توان به احداث ۴۲ موضع و سکوی پدافند ضد هوایی؛ توزیع ۵۴۷ مورد انواع سنگرهای انفرادی و اجتماعی به منظور استقرار رزمندگان؛ توزیع ۳۰ باب حمام صحرایی پیش‌ساخته و ۸ باب حمام کانتینری؛ توزیع ۱۱ دستگاه تانکر آب

و یکی از سنگرسازان جهاد خراسان برای نگه داشتن دستگاه به بالای بلدوزر رفت و چون دستگاه از کنترل خارج شده بود، زیر زنجیرهای بلدوزر ماند و شهید شد.^(۳۰)

عملیات والفجر ۸

یک ماه قبل از عملیات والفجر ۸ به جهادگران خبر داده شد که در جزیره آبادان و شرق اروند مأموریت‌هایی خواهند داشت و باید آماده اجرای عملیات در محدوده بیمارستان فاطمه‌الزهرا باشند. جهاد هم‌بنه‌ای به نام بنه شهید عبداللهی برپا می‌کند و در داخل نخل‌ها در حدود چند کیلومتری اروند نیز یک بنه تاکتیکی به نام بنه شهید نصوحی برپا می‌سازد.

پس از آن، کارهای جاده‌سازی و پدسازی شروع می‌شود. گروهی نیز در گردان وظیفه آماده‌سازی مجموعه‌ای پمپ برای عملیات پمپاژ آب را داشتند. چهار گروه عملیات خاکی هم سازماندهی شدند که هر تیم شامل یک دستگاه لودر و ۳ دستگاه بلدوزر بود.

لشکر عاشورا سه ماه قبل از اجرای عملیات در منطقه مستقر شده بود و پس از اینکه مأموریت عبور از اروند ابلاغ می‌شود، جهاد فارس مأموریت می‌یابد که در مدت چند ماه با هماهنگی لشکر عاشورا مواضع توپخانه را احداث و جاده‌های لازم را آماده کند.

قبل از عملیات، برخی از جهادگران برای عبور از بهمن شیر به وسیله سطحه‌ها و ساحل‌سازی آموزش‌های لازم را می‌بینند.^(۳۱)

عملیات والفجر ۸ در تاریخ ۱۳۶۴/۱۱/۲۰، با رمز یا فاطمه‌الزهرا در منطقه فاو اجرا شد.^(۳۲) فعالیت‌های جهاد در حین عملیات بدین ترتیب بود: احداث ۲۳۶/۷۲۶ کیلومتر خاکریز یک‌جداره و دوجداره؛ احداث و ترمیم بیش از ۶۰۹ کیلومتر انواع جاده‌های

قبل از عملیات والفجر ۸، برخی از جهادگران برای عبور از بهمن شیر به وسیله سطحه‌ها و ساحل‌سازی آموزش‌های لازم را می‌بینند.

ابوالفضل العباس^(۶۲) در منطقه ایلام و محدوده مهران آغاز شد.^(۶۱) اقدامات پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد در این عملیات عبارت بود از: احداث، ترمیم و بازسازی بیش از ۴۵ کیلومتر جاده؛ ساخت بیش از ۵۶ کیلومتر خاکریز یک جداره در منطقه عملیاتی رضآباد، تپه‌های غلامی، ارتفاعات ۲۲۲ و ۲۲۳؛ امامزاده حسن و قلاویزان؛ احداث خاکریزهایی از دامنه رضآباد به طرف رودخانه کنجان‌چم و از بالا تا زیر ارتفاعات کله‌قندی؛ احداث ۲۰ کیلومتر خاکریز دو جداره با ارتفاع دو تا سه متر در منطقه عملیاتی مهران؛ ساخت ۱۲ خاکریز دسته‌عصابی در میان خاکریزهای ذکر شده؛ احداث بیش از ۱۲ کیلومتر خاکریز ترکش‌گیر با ارتفاع یک متر؛ احداث ۳۶ مورد انواع سنگر ماشین‌آلات و سکوی تانک زرهی و فعالیت‌های امدادی، تدارکاتی و پشتیبانی گسترده در منطقه.^(۶۳) در این عملیات با ابتکار شهید خدامراد توکلی، مین‌روبی وسیعی با استفاده از بلدوزر انجام شد.

عملیات کربلای ۲

عملیات کربلای ۲ در تاریخ ۱۳۶۵/۷/۹ در منطقه اربیل و محدوده چومان مصطفی و حاج عمران اجرا شد.^(۶۴) در این عملیات، جهاد با احداث بیش از ۴۸ کیلومتر جاده و ترمیم و شن‌ریزی چندین کیلومتر از جاده‌های مناطق کوهستانی و برف‌گیر؛ احداث جاده‌ای در انتهای ارتفاعات کدو به طرف تپه ۲۵۱۹؛ احداث ۵۰۰ متر خاکریز دو جداره در تپه شهدا، چندین خاکریز یک جداره در سمت چپ جاده انتهای ارتفاعات کدو به طرف تپه ۲۵۱۹ و در سایر محورهای عملیاتی؛ برف‌روبی و نگهداری همه جاده‌های منطقه عملیاتی؛ احداث و راه‌اندازی یک مقر پشتیبانی و ۴ مقر تاکتیکی و عملیاتی به منظور استفاده و استقرار نیروهای عمل‌کننده در عملیات؛ احداث دو پایگاه عملیاتی به ابعاد ۸۰ در ۴۵ متر و ۲۵ در ۴۵ متر با استحکامات مورد نیاز؛ ساخت بیش از ۹ موضع و سنگر توپخانه و فعالیت‌های مهندسی

در بین واحدهای عملیاتی و نظامی؛ توزیع چهار هزار تخته گونی سنگری به منظور اجرای عملیات سنگرسازی؛ توزیع ۳۹ رول پلیت به منظور استفاده رزمندگان در احداث سنگر انفرادی؛ توزیع ۳۰ رول پلاستیک به منظور پوشاندن سنگرهای رزمندگان و جلوگیری از نفوذ آب و رطوبت به داخل سنگر؛ برف‌روبی محورهای کوهستانی و برف‌گیر در منطقه دزلی و سایر خطوط عملیاتی و انجام دادن ده‌ها فعالیت بهداشتی، امدادی و پشتیبانی در مناطق مختلف عملیاتی والفجر ۹ اشاره کرد.

عملیات والفجر ۹ در تاریخ ۱۳۶۴/۱۲/۵ با رمز عملیات "یاالله، یاالله، یاالله" در منطقه سلیمانیه و محدوده چوارتا اجرا شد.^(۶۵) عملکرد پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد در این عملیات بدین ترتیب بود: احداث ۱۴۳ کیلومتر جاده‌های عملیاتی و ارتباطی؛ ترمیم بیش از ۱۸۹ کیلومتر انواع جاده در مناطق عملیاتی؛ احداث بیش از ۳۰ کیلومتر خاکریز با ارتفاع یک تا ۳ متر؛ احداث ۷۷ دهنه انواع پل از جمله ۶۱ دهنه پل لوله‌ای، ۱۵ دهنه پل آرمیکو و یک دهنه پل بتونی بزرگ؛ احداث ۹ قرارگاه عملیاتی به همراه سنگرها و استحکامات مورد نیاز؛ احداث یک باب بیمارستان مجهز صحرائی با ۲۲۰۰ متر مربع زیربنا و ۸ اتاق عمل جراحی؛ ساخت ۱۸۵ سنگر بزرگ مهمات و ماشین‌آلات نظامی و مهندسی؛ احداث ۱۰۲ موضع و سکوی استقرار سلاح کاتیوشا؛ احداث ۹۰ سنگر سلاح کاتیوشا؛ احداث ۱۲۰ سنگر انفرادی و ۴۵ سنگر اجتماعی.^(۶۵)

عملیات کربلای ۱

عملیات کربلای ۱ بر مبنای غافلگیری طرح‌ریزی شده بود. در این عملیات گردان‌های مهندسی خوزستان، لرستان، یزد و ایلام مأموریت داشتند مقرهای خود و مقرهای سپاه و ارتش را مهیا کنند. عملیات کربلای ۱ در تاریخ ۱۳۶۵/۴/۹ با رمز "یا

پل خضر جهاد سازندگی به وسیله یک تراکتور و سیم بکسل هدایت می‌شد، پل شناوری برای نقل و انتقال ادوات و تجهیزات بود.

و امدادی متعدد، رزمندگان اسلام را یاری کرد.^(۶۹) شهید زمانی؛ نصب و راه‌اندازی یک دستگاه خضر در ۵۰۰ متری تقاطع کانال شهید باقری و دژ مرزی عراق توسط شهید حاج اسدالله هاشمی.

از دیگر اقدامات جهاد می‌توان به احداث یک باند هلیکوپتر و یک پل مهم در موقعیت شهید انتشاری در فاصله ۲۰ کیلومتری خرمشهر به طول ۵۰ و عرض ۱۲ متر و ارتفاع بیش از ۵ متر؛ ترمیم و بازسازی پل نوی خرمشهر؛ احداث یک دهنه پل نفرو روی کانال پرورش ماهی در ضلع شرقی کانال؛ ایجاد دپوی خاک و مصالح مورد نیاز جاده‌سازی و پاک‌سازی میدان‌های وسیع مین با استفاده از بلدوزر و فعالیت‌های مهندسی و امدادی متعدد اشاره کرد^(۷۱)

عملیات کربلای ۵

در عملیات کربلای ۴ همه گردان‌های جهاد شرکت کرده و هرکدام فعالیت‌هایی را شروع کرده بودند که عملیات لو می‌رود. فرماندهان بدون درنگ طرح عملیات کربلای ۵ را ریختند و برای عملیات ایذایی، برخی گردان‌های جهاد را به جزایر مجنون و برخی

عملیات کربلای ۴ در تاریخ ۱۳۶۵/۱۰/۳ با رمز "محمد رسول‌الله (ص)" در منطقه بصره و محدوده ابوالخصیب انجام شد.^(۷۰) اقدامات گردان‌های عملیاتی پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد در این عملیات عبارت بود از: احداث اسکله و کانال شهید باقری؛ ایجاد ارتباط آبی در حدفاصل کانال شهید باقری و آب‌گرفتگی‌های جنوب‌غربی آن با استفاده از بیبل مکانیکی؛ احداث سد خاکی فاطمه‌الزهرا^(س) روی رودخانه بهمن شیر به منظور برقراری ارتباط دو طرف رودخانه؛ احداث یک نهر (کانال) در میان نخل‌ها و دور از دید دشمن؛ ساخت ده‌ها مقر و بنه تاکتیکی و عملیاتی با استحکامات مورد نیاز در خطوط مقدم و پشت جبهه؛ احداث صدها سکوی استقرار تانک زرهی، توپخانه و سکوی پدافند ضد هوایی؛ ساخت انواع سنگرهای انفرادی، اجتماعی و ماشین‌آلات؛ یک مورد ساحل‌سازی در منطقه عملیاتی؛ ساخت یک اسکله در موقعیت

و ۱۰۶ مورد انواع سکوی ادوات نظامی؛ احداث بیش از ۹۷ مورد انواع سنگرهای انفرادی، اجتماعی و مخبرات؛ احداث ۹۵ سنگر خودروهای سبک و سنگین؛ نصب و راه‌اندازی ۷ دستگاه دکل دیده‌بانی و منبع آب؛ مین‌روبی برخی محورهای عملیاتی در شب قبل از عملیات با استفاده از بلدوزر؛ احداث چندین مقر تاکتیکی و عملیاتی با سنگر و استحکامات مورد نیاز و فعالیت‌های امدادی و پشتیبانی متعدد در طول عملیات.^(۷۲) عملیات کربلای ۵ در میان جهادی‌ها، به جنگ بلدوزرها و خاکریزها شهرت دارد.

عملیات کربلای ۶

واحد مهندسی جنگ جهاد پیش از آغاز عملیات کربلای ۶ اقدامات متعددی انجام داد؛ از جمله: احداث ۳ سایت موشکی به همراه سکوهای پرتاب موشک با سنگرها و دیگر استحکامات مورد نیاز؛ تسطیح محوطه سایت موشکی و احداث یک سوله بزرگ پارکینگ ماشین‌آلات؛ ساخت و راه‌اندازی یک باب حمام بزرگ با همه تأسیسات مورد نیاز؛ احداث و راه‌اندازی دو بیمارستان مجهز صحرائی و چندین اورژانس در مناطق عملیاتی؛ منحرف کردن آب یکی از رودخانه‌های منطقه عملیاتی براساس پیشنهاد لشکر ۸۴ زرهی؛ احداث ۶۴ سنگر خودروهای سبک و سنگین؛ احداث ۵۵ مورد انواع سنگرهای مهمات و توپخانه؛ ایجاد ده‌ها سکوی ادوات نظامی؛ ساخت بیش از ۲۶ سنگر اجتماعی و ده‌ها سنگر انفرادی؛ احداث و راه‌اندازی یک باب نمازخانه بسیار بزرگ. عملیات کربلای ۶ در تاریخ ۱۳۶۵/۱۰/۲۳ و با رمز عملیات "یافاطمه‌الزهراس" در منطقه کرمانشاه و محدوده نفت‌شهر اجرا شد.^(۷۳) پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد سازندگی در حین عملیات وظیفه احداث و ترمیم بیش از ۲۰۵ کیلومتر انواع جاده‌های عملیاتی، ارتباطی و تدارکاتی؛ احداث و برش دو محور گردنه مهم در زمان انجام فعالیت‌های

را به فکده فرستادند تا اقداماتی را در این مناطق انجام دهند؛ از جمله راه‌سازی و ساخت خاکریز که فقط به‌منظور تقویت خطوط جبهه بود تا دشمن محل عملیات کربلای ۵ را متوجه نشود و سپس بار دیگر گردان‌ها را به منطقه عملیات کربلای ۴ فراخواندند. فعالیت اصلی پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد در عملیات کربلای ۵ از تاریخ ۱۳۶۵/۱۰/۱۹ شروع و تا ششم اردیبهشت ۱۳۶۶ ادامه داشت. احداث بیشترین خاکریزها در زیر شدیدترین آتش دشمن انجام شد و جهادگران بسیاری نیز در این راه به شهادت رسیدند. به دلیل فعالیت بسیار زیاد دستگاه‌های سنگین مهندسی در این عملیات بسیاری از آنها از کار افتادند و بعد از تعمیر دوباره به کار گرفته شدند.

فعالیت‌های واحد پشتیبانی و مهندسی جهاد سازندگی در این عملیات عبارت بود از: احداث، تکمیل، ترمیم و شن‌ریزی بیش از ۳۲۴ کیلومتر انواع جاده‌های درجه یک، دو و سه در مناطق مختلف باتلاقی و داخل آب؛ احداث و ترمیم بیش از ۵۰۲ کیلومتر خاکریز یک‌جداره و دوجداره با

ارتفاع یک تا چهار متر که بخشی از آنها با استفاده از بلدوزرهای باتلاق‌رو و در داخل مناطق آبگرفتگی عملیات رمضان احداث شده بود؛ احداث شش دهنه پل لوله‌ای بزرگ؛ احداث یک دهنه پل شناور نفررو و دو دهنه پل شناور نیمه‌سنگین؛ ساخت ده اسکله خاکی برای عبور از رودخانه‌های منطقه عملیاتی؛ احداث، ترمیم و بازسازی ۸۶۴۲ متر دژ مستحکم؛ احداث ۸۱۶ متر کانال آب‌رو و ۱۵۸۰ متر کانال نفررو؛ احداث ۶۲۰۰ مترمربع پد در داخل آب؛ احداث ۳۹۴ مورد انواع سنگر

در عملیات کربلای ۵، بیشترین
خاکریزها در زیر شدیدترین
آتش دشمن احداث شد و
جهادگران بسیاری در این راه به
شهادت رسیدند.

دشمن متوجه کار نشود. با نصب پل چومان جاده موصلاتی تا سه‌راه حزب‌الله امتداد می‌یافت. عملیات نصر ۱ در تاریخ ۱۳۶۶/۱/۲۵ با رمز "یا صاحب‌الزمان (عج) ادرکنی" در منطقه سلیمانیه و محدوده ماووت و ارتفاع چنگاوی انجام شد.^(۷۳) واحد پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد سازندگی در این عملیات با احداث ۲۱ کیلومتر جاده و تعویض و ترمیم بیش از ۵۶ کیلومتر جاده در مناطق کوهستانی؛ احداث بیش از ۳۰۰ متر خاکریز روی ارتفاعات؛ احداث ۴۰ دهنه انواع پل‌های لوله‌ای و ده‌ها مأموریت مهندسی، تدارکاتی و امداد رسانی ایفای نقش کرد.^(۷۸)

عملیات کربلای ۱۰

عملیات کربلای ۱۰ با رمز عملیات "یا صاحب‌الزمان (عج) ادرکنی" در تاریخ ۱۳۶۶/۱/۲۵ در منطقه سلیمانیه و محدوده ماووت آغاز شد.^(۷۹) اقدامات واحد پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد سازندگی در این عملیات عبارت بود از: احداث و راه‌اندازی یک باند هلیکوپتر؛ ساخت بیش از ۱۲ سنگر و سکوی آتشبار کاتیوشا؛

احداث ۱۰ موضع و سنگر بزرگ توپخانه و مهمات؛ احداث ۸۵ مورد انواع سنگرهای انفرادی و اجتماعی و ادوات نظامی؛ احداث و ترمیم ۱۵۳ کیلومتر انواع جاده‌های عملیاتی و موصلاتی در مناطق کوهستانی صعب‌العبور گامو و گلاله؛ ساخت بیش از ۱۹ کیلومتر خاکریز؛ احداث ۱۴۶ دهنه انواع پل لوله‌ای و آبرو در محورهای گوناگون عملیاتی؛ احداث دو دهنه پل لوله‌ای بزرگ با ظرفیت عبور ۷۰ تن از جمله پل معروف سیدالشهدا^(۸۰) که پس از ۴۵ شبانه‌روز کار

جاده‌سازی در منطقه؛ احداث بیش از ۲/۹ کیلومتر خاکریز به ارتفاع ۲/۵ تا ۳ متر؛ احداث بیش از ۳۰ دهنه انواع پل‌های بتونی، آرمیکو و غیره؛ احداث دو قرارگاه تاکتیکی به منظور استقرار نیروها و تجهیزات لشکر ۸۸ و تیپ ۵۵ و همه اقدامات مهندسی مورد نیاز و فعالیت‌های پشتیبانی، امدادی و پزشکی را برعهده داشت.^(۷۴)

عملیات کربلای ۷

عملیات کربلای ۷ در تاریخ ۱۳۶۵/۱۲/۱۲ با رمز "یا مولای متقیان (ع)" در منطقه اربیل و محدوده چومان مصطفی و حاج عمران انجام شد.^(۷۵) واحد پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد سازندگی در این عملیات اقدامات فراوانی انجام داد از جمله: احداث و ترمیم بیش از ۳۲ کیلومتر جاده در محورهای کوهستانی و برف‌گیر؛ احداث ۱۹۰۰ متر خاکریز به ارتفاع ۳ متر؛ احداث ۲ باند هلیکوپتر؛ ساخت و راه‌اندازی ۶ اورژانس صحرائی؛ اجرای ۱۲۰۰ متر مربع عملیات محوطه‌سازی؛ احداث ۲۱ سنگر و موضع آتشبار سنگین؛ احداث ۳۰ سنگر اجتماعی و ده‌ها سنگر انفرادی در خطوط مقدم جبهه؛ برف‌روبی و نگهداری همه محورهای عملیاتی و موصلاتی این منطقه و فعالیت‌های امدادی، تدارکاتی و عملیاتی متعدد.^(۷۶)

عملیات نصر ۱

پیش از آغاز عملیات نصر ۱، احداث پل چومان در ایام عید نوروز و درست زمانی که دشمن در شلمچه درگیر بود، با رعایت اصل غافلگیری انجام شد. گردان‌های گدیر استان همدان کار حمل این پل را انجام داد. نصب این پل ۴۰ دهنه‌ای به فرماندهی شهید خواستار در وضعیتی انجام شد که در آن منطقه جهادگران تأمین نظامی نمی‌شدند، اما این کار به‌گونه‌ای انجام شد که هیچ یک از عوامل

جهادگران زنجان در عملیات کربلای ۱۰ توانستند با تلاش بی‌وقفه و شبانه‌روزی طی ۴۵ روز پل مهم سیدالشهدا^(۸۰) را احداث و بهره‌برداری کنند.

احداث پل نفر روکابلی برای سهولت تردد رزمندگان در ارتفاعات صعب‌العبور در جبهه‌های غرب روی رودخانه قلعه چولان توسط جهاد سازندگی طراحی و نصب می‌شد.

عملیات نصر ۵

عملیات نصر ۵ با رمز "یازهر" در تاریخ ۱۳۶۶/۴/۳ در منطقه اربیل و محدوده قلعه‌دیزه و ارتفاع دوپازا انجام شد.^(۸۳) جهاد سازندگی با احداث و ترمیم بیش از ۸۶ کیلومتر جاده عملیاتی، تدارکاتی و مواصلاتی؛ احداث چندین کیلومتر خاکریز؛ احداث ۱۰ دهنه پل فلزی آبرو و یک دهنه پل لوله‌ای به طول ۲۰ و عرض ۱۲ متر؛ ساخت بیش از ۲۰۰ سنگر انفرادی و اجتماعی؛ احداث بیش از ۵۰ سنگر و سکوی ادوات نظامی و فعالیت‌های امدادی و پشتیبانی متعدد در این عملیات حضور داشت.^(۸۴)

عملیات نصر ۷

عملیات نصر ۷ در تاریخ ۱۳۶۶/۵/۱۴ با رمز "یافاطمه‌الزهر" در منطقه سلیمانیه و محدوده قلعه‌دیزه و دوپازا انجام شد.^(۸۵) احداث بیش از ۴۵ کیلومتر جاده عملیاتی و مواصلاتی در مناطق کوهستانی؛ احداث بیش از ۲/۵ کیلومتر خاکریز در تپه‌های یال فرفری و تپه جنگلی؛ احداث چند دهنه پل آبرو و آب‌نما؛ ساخت بیش از ۵۷ سنگر

و تلاش جهادگران استان زنجان احداث شد و مورد بهره‌برداری قرار گرفت؛ احداث و بهره‌برداری از یک باب حمام بزرگ مجهز با همه امکانات و تجهیزات و مقاوم در برابر بمب و راکت، به‌همت جهاد استان همدان.^(۸۰)

عملیات نصر ۴

عملیات نصر ۴ در تاریخ ۱۳۶۶/۳/۳۱ در منطقه سلیمانیه و محدوده ماووت انجام شد.^(۸۱) فعالیت گردان‌های پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد سازندگی در این عملیات عبارت بود از: احداث و ترمیم بیش از ۵۳/۳ کیلومتر جاده در مناطق کوهستانی و صعب‌العبور؛ احداث بیش از ۱۵/۵ کیلومتر خاکریز عملیاتی؛ ساخت ۱۴۳ مورد انواع سنگرهای انفرادی و اجتماعی؛ احداث ۱۷ مقر توپخانه با سنگر، سکو و دیگر استحکامات مورد نیاز؛ احداث هشت دهنه پل در ابعاد و تناژهای مختلف؛ پاک‌سازی محورهای عملیاتی از ادوات منهدم‌شده عراقی‌ها و گشودن خطوط و استحکامات دفاعی دشمن و فعالیت‌های امدادی و پزشکی متعدد.^(۸۲)

مهندسی و امدادی متعدد از جمله تلاش‌های جهادگران در این عملیات بود.^(۹۰)

عملیات بیت المقدس ۳

عملیات بیت المقدس ۳ در تاریخ ۱۳۶۶/۱۲/۲۳ با رمز "یا موسی بن جعفر^(ع)" در منطقه سلیمانیه و محدوده ماووت ارتفاع گوجار اجرا شد.^(۹۱) احداث، ترمیم و شن‌ریزی بیش از ۱۰۳ کیلومتر انواع جاده‌های عملیاتی، تدارکاتی و مواصلاتی؛ احداث ۳۶ دهنه پل آبرو؛ احداث ۴ دهنه پل نفرو به طول متوسط هر پل بیش از ۹۵ متر؛ احداث بیش از ۷۰ کیلومتر خاکریز؛ پرکردن بیش از ۴۰۰ متر باتلاق؛ احداث ۴ سنگر بزرگ اجتماعی؛ ۷۴ مورد امداد رسانی به خودروهای نظامی؛ انتقال ۳ خودرو حامل پناهندگان عراقی به پشت خطوط مقدم جبهه فعالیت‌های گسترده امدادی، پشتیبانی و مهندسی - رزمی مجموعه‌ای از فعالیت‌های جهاد سازندگی در این عملیات بود.^(۹۲)

عملیات والفجر ۱۰

پیش از عملیات والفجر ۱۰، جهاد چهارمحال و بختیاری موظف به احداث جاده ملخور شد. احداث این جاده از سال‌ها قبل شروع شده بود، اما اتمام آن در این عملیات اهمیت پیدا کرد و برای اجرای عملیات همه فرماندهان منتظر احداث این جاده بودند. سرمایه شدید منطقه و دشواری احداث این جاده، اهمیت جایگاه مهندسی را در جنگ به همه فرماندهان نشان داد.

عملیات والفجر ۱۰ در تاریخ ۱۳۶۶/۱۲/۲۴ با رمز "یا رسول الله^(ص)، یا رسول الله^(ص)، یا رسول الله^(ص)" در منطقه سلیمانیه و محدوده حلبچه آغاز شد.^(۹۳) این عملیات مهم‌ترین عملیات‌ها در تاریخ مهندسی جنگ محسوب می‌شود. فعالیت‌های پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد سازندگی در این عملیات عبارت بود از: احداث و ترمیم بیش از ۲۹۰ کیلومتر

اجتماعی و انفرادی و احداث ده‌ها سکو، سنگر تانک و سایر ادوات نظامی از فعالیت‌های پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد سازندگی در این عملیات است.^(۸۶)

عملیات نصر ۸

عملیات نصر ۸ در تاریخ ۱۳۶۶/۸/۲۹ با رمز "یا محمد بن عبدالله^(ص)" در منطقه سلیمانیه و محدوده ماووت ارتفاع گرده‌رش انجام شد.^(۸۷) اقدامات پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد سازندگی در این عملیات عبارت بود از: احداث ۳/۳ کیلومتر خاکریز؛ احداث و ترمیم بیش از ۵۸ کیلومتر جاده در مناطق کوهستانی و صعب‌العبور شمال غرب کشور؛ احداث ۳ قرارگاه عملیاتی با سنگرها و استحکامات مورد نیاز به منظور استقرار لشکرهای ۵۷ حضرت ابالفضل لرستان، ۷ ولی عصر^(عج) خوزستان و گردان ۲۱ امام رضا^(ع)؛ احداث ۱۳ اورژانس صحرائی؛ احداث ۸۴ سنگر و سکوی ادوات؛ ساخت ۳۹ سنگر و سوله بزرگ اجتماعی و احداث ۷۶ سنگر نفرات و ماشین‌آلات.^(۸۸)

عملیات بیت المقدس ۲

عملیات بیت المقدس ۲ در تاریخ ۱۳۶۶/۱۰/۲۵ با رمز عملیات "یا زهرا^(ص)" در منطقه سلیمانیه و محدوده ماووت اجرا شد.^(۸۹) احداث بیش از ۳۳ کیلومتر جاده عملیاتی و تدارکاتی در مناطق کوهستانی؛ ساخت بیش از ۲ کیلومتر خاکریز با ارتفاع متوسط ۳ متر؛ احداث ۱۳۷ سنگر انفرادی و اجتماعی؛ احداث ۳ قرارگاه تاکتیکی و ۲ مقر با سنگرها و استحکامات مورد نیاز (که یکی از قرارگاه‌های مهم و تاکتیکی در شهر ماووت عراق ایجاد شد)؛ احداث ۱۴ دهنه پل بزرگ از جمله پل حضرت ابوالفضل^(ع) که نقش بسیار ارزنده‌ای در عملیات داشت؛ احداث ۲۵۵۰ متر کانال نفرو؛ ساخت ۳ باب آشپزخانه صحرائی و فعالیت‌های

چند عملیات ایذایی هم در منطقه انجام شد تا توان نظامی عراق ارزیابی شود.

در منطقه حلبچه، از پیش بین حلبچه، خرمال و سیدصادق به سمت سلیمانیه جاده‌های آسفالت وجود داشت، اما جاده‌ای در دشت وسیع شاخ شمیران، بالامبو و آب سیروان به سوی دشت حلبچه کشیده شد. جاده‌ای نیز از پنج‌قله به سوی بیاره و نوسود به شهر طویله از محله سورن به سوی سیدصادق از سوی دالایی به سوی خرمال توسط گردان‌های پشتیبانی - مهندسی جنگ جهاد استان‌های چهارمحال و بختیاری و دامغان کشیده شد.

جهادگران استان‌های چهارمحال و بختیاری و دامغان در احداث جاده‌های مواصلاتی بین شهرهای مریوان، نوسود، پاوه، حلبچه، خرمال، بیاره و سیدصادق تلاش فراوانی کردند. به همین دلیل، فرماندهی قرارگاه خاتم‌الانبیا^(ص) در یکی از نقاط سورن (مل‌خور) - که محل فعالیت جهادگران چهارمحال و بختیاری بود و با تخریب سنگ‌های سخت قله‌ها جاده احداث شده بود - از جهادگران دعوت کرد تا از زحماتشان در عملیات والفجر ۱۰ قدردانی کند.

این فعالیت‌ها چنان دشمن را وحشت‌زده و عصبانی کرد که در یک اقدام ددمنشانه شهرهای حلبچه، دوجیله، دشت‌های بیاره، خرمال و سیدصادق را بمباران شیمیایی کرد، زیرا با ورود نیروهای جمهوری اسلامی ایران به آن شهرها استقبال مردمی از رزمندگان ایرانی به اوج خود رسیده بود. فاجعه انسانی در حلبچه به دلیل بمباران شیمیایی دشمن موجب توقف عملیات والفجر ۱۰ شد. نیروهای ایرانی ناگزیر چند روز پس از عملیات، راهبرد خود را تغییر دادند و به امدادسانی و کمک به مردم بی‌دفاع حلبچه، خرمال و سیدصادق پرداختند. جهاد سازندگی نیز با انتخاب شهردار برای

انواع جاده‌های عملیاتی و تدارکاتی؛ ساخت ۲۷ کیلومتر خاکریز؛ احداث ۱۵ دهنه پل نفررو از نوع آلومینیومی یا سیم بکسلی و تله‌کابینی؛ احداث ۱۹ دهنه انواع پل لوله‌ای، آرمیکو، شاسی، فلزی و قادر؛ احداث ۴ دهنه پل باکسی روی رودخانه‌های زیمکان و سیدکریم؛ احداث ۴۳ هزار متر مربع پد هلیکوپتر در محورهای گوناگون عملیاتی؛ احداث ۱۶ هزار متر مربع مقر ترابری با استحکامات مورد نیاز؛ احداث ۲ مقر پدافند هوایی به مساحت ۱۵ هزار متر مربع؛ احداث ۱۰ هزار متر مربع پارکینگ و وسایل نقلیه؛ تسطیح محوطه‌ای در حدود ۲۶,۱۰۰ متر مربع؛ احداث ۷ کیلومتر کانال آب که سه کیلومتر از آن عمقی حدود ۴ متر و عرض ۱۲ متر داشت؛ احداث یک بیمارستان و موقعیت ش.م.ر. با تجهیزات مورد نیاز؛ ساخت ۶۸ سنگر خودروهای سبک و سنگین؛ احداث ۳۸ سنگر بزرگ مهمات؛ احداث ۷۱ سنگر لوله‌ای و فلزی به منظور استفاده از نفرت و مخابرات؛ احداث ۳۳ موضع توپخانه و ادوات نظامی (سوله‌ای و نعل اسبی)؛

احداث ۱۷ موضع تانک و سکوی آتش؛ احداث ۳ باب حمام صحرائی و فعالیت‌های گوناگون امدادی، پزشکی، پشتیبانی و مهندسی در محورهای مختلف. شایان ذکر است در این عملیات جاده‌های بسیار وسیعی از دزلی تا نوسود و حجیج، از حجیج تا هورمان و همچنین جاده‌ای به قله ملخور کشیده شد تا عقبه جبهه استحکام پیدا کند. جهادگران چهارمحال و بختیاری برای احداث این جاده‌ها بیش از یک سال تلاش کردند. البته، در این مدت

جهادگران استان‌های چهارمحال و بختیاری و دامغان در احداث جاده‌های مواصلاتی بین شهرهای مریوان، نوسود، پاوه، حلبچه، خرمال، بیاره و سیدصادق تلاش فراوانی کردند.

عملیات بیت المقدس ۶

عملیات بیت المقدس ۶ در تاریخ ۱۳۶۷/۱/۲۶ با رمز عملیات یا امیرالمؤمنین^(ع) در منطقه سلیمانیه و محدوده ماووت شیخ محمد اجرا شد.^(۹۸) اقدامات پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد سازندگی در این عملیات عبارت بود از: احداث و ترمیم ۸ کیلومتر جاده عملیاتی و چند جاده ارتباطی؛ احداث دهها سنگر انفرادی و اجتماعی؛ احداث یک دهنه پل فررو ۷۵ متری و دو دهنه پل آبرو؛ تعمیر و راهاندازی ۴۵ دستگاه ماشین آلات سبک و سنگین؛

احداث و ترمیم چند جاده عملیاتی و مواصاتی در مناطق کلیجان، کلیجان - شیخ محمد و گرده شیلان؛ ترمیم جاده دیولان، گوجار - قارمیش (تنگه گوجار)؛ احداث جاده در ارتفاعات گوجار، گرده رش، استریک، شیخ محمد و دهها فعالیت مهندسی - رزمی دیگر در مناطق کوهستانی که نقش مهمی در پشتیبانی از عملیات رزمندگان اسلام داشتند.^(۹۹)

علاوه بر عملیات های مهم ذکر شده، در مناطق دزلی،

سندج، مریوان، دالانی و ارتفاعات

تته، شاخ شمیران، لاتون و آسوس در عملیات روح الله و تحریرالقدس و نیز در مناطق قوچ سلطان، خانم شیخان، سلطان، دره شیلر، سیران بند، پنجوین، کانی مانگا، بوالحسن و بلفت، دوپازا، ماووت، دارساوین، ریط، دولبشک، دولتو، کوه نوری، گردنه سیر، مهاباد، اشنویه و دوله تو با تلاش جهادگران جاده های فراوانی احداث شد.

در ادامه، به اختصار، فعالیت گردان ها در عملیات هایی که حضور داشته اند در جداول ذکر می شود.^(۱۰۰)

شهرهای آزاد شده و با برقراری ارتباط با نیروهای مردمی توانست مردم بی دفاع را به قله های کوه شمشیر سورن، دالایی و بالامبو منتقل کند. تعدادی از مردم مناطق آزاد شده هم به منطقه های دزلی، پاوه و غرب کشور در کنگاور انتقال داده شدند.^(۹۴)

عملیات بیت المقدس ۴

عملیات بیت المقدس ۴ در تاریخ ۱۳۶۷/۱/۶ با رمز "یا ابا عبدالله^(ع)" در منطقه سلیمانیه و محدوده حلبچه در بندیکان اجرا شد.^(۹۵) واحد پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد با احداث ۸ دهنه پل لوله ای بزرگ؛ ساخت ۶ کیلومتر خاکریز یک جداره؛ احداث ۷۵۰ متر خاکریز دو جداره؛ احداث یک دهنه پل فررو به طول ۱۳۰ متر؛ احداث ۳۷ سنگر انفرادی و اجتماعی؛ احداث ۴۷ سنگر خودروهای سبک و سنگین؛ احداث ۷۰ مورد مواضع توپخانه و سایر ادوات نظامی از نوع نعل اسبی و غیره؛ مین رویی بخشی از محورهای عملیاتی با استفاده از بلدوزر؛ احداث جاده معروف به باغ کومله و فعالیت های امدادی و پشتیبانی متعدد دیگر در این عملیات نقش آفرینی کرد.^(۹۶)

عملیات بیت المقدس ۵

عملیات بیت المقدس ۵ در تاریخ ۱۳۶۷/۱/۲۲ با رمز "یا ابا عبدالله الحسین^(ع)" در منطقه پنجوین انجام شد. مهم ترین اقدامات جهادگران در این عملیات عبارت بود از: احداث و ترمیم بیش از ۵۰ کیلومتر جاده در مناطق کوهستانی و صعب العبور؛ احداث ۳ دهنه پل لوله ای آبرو؛ احداث ۱۶ کیلومتر جاده از مقرر تاکتیکی جهاد سازندگی آذربایجان غربی تا سنگ معدن عراق؛ برف رویی محورهای عملیاتی تا نیروها اسیر هوای سرد و برفی نشوند و حرکت در منطقه عملیاتی کند نگردد.^(۹۷)

در عملیات والفجر ۱۰ سرمای شدید منطقه و دشواری احداث جاده ملخور اهمیت جایگاه مهندسی جهاد را به همه فرماندهان نشان داد.

ردیف	استان یا شهرستان ویژه	مستقر شماره ۱، ۱۳۵۹ - ۱۳۶۱	نام گردان یا تیپ، ۱۳۶۱ به بعد	قرارگاه	مستقر شماره ۲
۱	اصفهان	شوشتر	ستاد جنوب	کربلا	اهواز
۲	ایلام	مهران	ستاد غرب	نجف	مهران
۳	آذربایجان شرقی	گیلان غرب	ستاد غرب	نجف، کربلا	جزیره معجون
۴	آذربایجان غربی	نقده و اشنویه	آذربایجان غربی	کربلا	جزیره معجون
۵	بوشهر	دشت آزادگان	ستاد جنوب	نوح	بوشهر
۶	تهران	دزفول	ستاد جنوب	کربلا	جزیره معجون
۷	چهارمحال	.....	ستاد جنوب کربلا	حمزه	دزلی
۸	خراسان	سوسنگرد	ستاد جنوب	کربلا، نجف	گیلان غرب
۹	خوزستان	خوزستان	ستاد جنوب	کربلا	هویزه
۱۰	دامغان	شمال سوسنگرد	ستاد جنوب	قرارگاه حمزه	مریوان
۱۱	زنجان	اهواز	ستاد جنوب	حمزه، کربلا	سقز، جاده سیدالشهدا(ع)
۱۲	سمنان	.....	ستاد جنوب	حمزه	صائین دژ، سردشت
۱۳	شاهرود	مهاباد	---	حمزه	قادر
۱۴	فارس	آبادان	ستاد جنوب	کربلا	زید
۱۵	قم	پیرانشهر	ستاد جنوب	حمزه	جفیر
۱۶	کهگیلویه و بویراحمد	دشت آزادگان	ستاد جنوب	کربلا	دشت آزادگان
۱۷	کاشان	.....	.....	کربلا	شلمچه
۱۸	کرمان	هویزه	ستاد جنوب	کربلا	شلمچه
۱۹	گیلان	سومار	ستاد جنوب	نجف	شلمچه
۲۰	لرستان	جاده مهران	ستاد جنوب	نجف	دربندیخان

۲۱	مازندران	بستان	ستاد جنوب	الهادی ^(ع)	کربلا	جزیره مجنون
۲۲	مرکزی	سنندج	ستاد جنوب	ابوذر	حمزه	طلائیپه
۲۳	ملایر	.....	.....	فجر، الغدیر	نجف	سرپل ذهاب
۲۴	نجف آباد	دزفول	ستاد جنوب	امام علی ^(ع)	کربلا	خرمشهر
۲۵	همدان	سرپل ذهاب، پادگان ابوذر، قصر شیرین	ستاد غرب	تیپ ۱۸ الغدیر	حمزه، کربلا	سردشت، جفیر، جزیره مجنون، مصطفی، شلمچه
۲۶	یزد	باینگان	ستاد جنوب	قدر	نجف	مهران
۲۷	علاوه بر گردان‌های یادشده، چهار قرارگاه و هشت تیپ از استان‌های اصفهان، خراسان، تهران، آذربایجان شرقی و دامغان به‌طور مستقل تشکیل شدند که تحت نظر قرارگاه‌ها با روش تیپ‌های تخصصی مانند آب فعال بودند و فرماندهی قرارگاه نیز بر مدیریت این استان‌ها که نیروهای آنها از سراسر ستادهای پشتیبانی استانی تأمین می‌گردید نظارت می‌کرد.					

جدول ۱

ردیف	تاریخ	عملیات	منطقه	گردان‌های جهادی
۱	۱۳۶۰/۳/۲۱	فرمانده کل قوا	دارخوین	اصفهان، مرکزی، نجف آباد، خراسان (جوادالائمه ^(ع) ، موسی بن جعفر ^(ع)) امام رضا ^(ع) ، فارس، تهران
۲	۱۳۶۰/۷/۵	ثامن‌الائمه ^(ع)	شمال آبادان	تهران، فارس، خوزستان، اصفهان، نجف آباد
۳	۱۳۶۰/۹/۸	طریق‌القدس	بستان، دهلاویه	اصفهان، خراسان (جوادالائمه ^(ع))، موسی بن جعفر ^(ع) ، امام رضا ^(ع) ، تهران، مرکزی، نجف آباد، کرمان، خوزستان
۴	۱۳۶۱/۱/۲	فتح‌المبین	غرب شوش، فکه، عین خوش، دشت عباس، رقابیه، دالپری، دهلران، چنگوله	خراسان (جوادالائمه ^(ع) ، موسی بن جعفر ^(ع))، امام رضا ^(ع) ، اصفهان، نجف آباد، ایلام، بوشهر، کرمان، تهران، مازندران، یزد، قم، گیلان، همدان (الغدیر)، چهارمحال، لرستان (ابالفضل)، مرکزی، زنجان (ذوالفقار)
۵	۱۳۶۱/۴/۲۲	رمضان	شرق بصره، پاسگاه زید، ایستگاه حسینیه	اصفهان، نجف آباد، فارس، خراسان، بوشهر، کرمان، سمنان

ایلام، لرستان (ابالفضل)	سومار	مسلم بن عقیل	۱۳۶۱/۷/۹	۶
لرستان (ابالفضل)، مرکزی، اصفهان، زنجان (ذوالفقار) سمنان (ولی عصر ^(عج)) نجف آباد، تهران، آذربایجان شرقی	جنوب اهواز و غرب کارون، پادگان حسینی، هویزه، خرمشهر، شلمچه	بیت المقدس	۱۳۶۱/۲/۱۰	۷
نجف آباد، اصفهان، مرکزی، لرستان (ابالفضل)	دهلران و حمربین	محرم	۱۳۶۱/۸/۱۰	۸
مرکزی، کرمان، لرستان (ابالفضل)، زنجان (ذوالفقار)، اصفهان، نجف آباد، تهران سمنان، مازندران	چزابه و فکه	والفجر مقدماتی	۱۳۶۱/۱۱/۷	۹
خراسان (امام رضا ^(ع))، اصفهان، نجف آباد، بوشهر، کرمان، تهران، قم، لرستان (ابالفضل)	شمال فکه	والفجر ۱	۱۳۶۲/۱/۲۱	۱۰
ایلام، تهران، کرمان	چنگوله، چلات، تنگه چزابه	والفجر ۶	۱۳۶۲/۱۲/۲	۱۱
کرمان، مرکزی، همدان (الغدیر)، زنجان (ذوالفقار)، تهران، فارس، خراسان، خوزستان، بوشهر، گیلان، مازندران، آذربایجان شرقی	هورالهیوزه (جزایر مجنون و جفیر)	خیبر	۱۳۶۲/۱۲/۳	۱۲
قم، فارس، خوزستان، اصفهان، نجف آباد، همدان	پیرانشهر، حاج عمران	والفجر ۲	۱۳۶۲/۴/۲۹	۱۳
ایلام، آذربایجان، خراسان (جوادلایمه ^(ع))، موسی بن جعفر ^(ع) ، امام رضا ^(ع) ، زنجان (ذوالفقار)	مهران	والفجر ۳	۱۳۶۲/۵/۷	۱۴
همدان (الغدیر)، دامغان، چهارمحال، زنجان (ذوالفقار)، سمنان، گرمسار، شاهرود، مرکزی	سردشت، مریوان، بانه	والفجر ۴	۱۳۶۲/۷/۲۸	۱۵
زنجان (ذوالفقار)	چنگوله	والفجر ۵	۱۳۶۲/۱۱/۲۸	۱۶
همدان (الغدیر)، زنجان (ذوالفقار)، قم، خراسان (جوادلایمه ^(ع))، موسی بن جعفر ^(ع) ، امام رضا ^(ع) ، لرستان (ابالفضل)	سیدکان	قادر	۱۳۶۳/۴/۲۳	۱۷
احداث جاده بزرگ بدر توسط همدان (الغدیر) و تهران، شرکت در عملیات با گردان های دامغان، زنجان (ذوالفقار)، سمنان، مرکزی، اصفهان، نجف آباد، فارس، مازندران، گیلان، کهگیلویه، یزد	هورالهیوزه	بدر	۱۳۶۴/۱۲/۲۰	۱۸

تهران، فارس، خوزستان، کرمان	هورالهیوزه	قدس ۴	۱۳۶۴/۵/۲	۱۹
تهران، اصفهان، نجف آباد	هورالهیوزه	قدس ۱	۱۳۶۴/۳/۲۴	۲۰
ایلام، آذربایجان، خراسان (جوادالائمه ^(ع))، موسی بن جعفر ^(ع) ، امام رضا ^(ع)	دهلران	قدس ۳	۱۳۶۴/۴/۲۰	۲۱
تهران، فارس، خوزستان، اصفهان، کاشان (سلمان فارسی)، نجف آباد	هورالهیوزه	قدس ۲	۱۳۶۴/۴/۵	۲۲
دامغان، شاهرود، چهارمحال	پنجوین	ظفر ۲	۱۳۶۴/۴/۵	۲۳
دامغان، سمنان، مرکزی، اصفهان، کاشان (سلمان فارسی)، نجف آباد، فارس، زنجان (ذوالفقار)، مرکزی	پنجوین، کانی مانگا، کردستان	والفجر ۹	۱۳۶۴/۱۲/۵	۲۴
تهران، فارس، خوزستان	هورالهیوزه	قدس ۵	۱۳۶۴/۵/۱۵	۲۵
دامغان، شاهرود، زنجان (ذوالفقار)، قم، همدان (الغدیر)	تکاب و مهاباد	عاشورای ۱	۱۳۶۴/۵/۲۳	۲۶
تهران، فارس، خوزستان، اصفهان نجف آباد، ایلام، گلستان	چنگوله	عاشورای ۲	۱۳۶۴/۵/۲۴	۲۷
تهران، فارس، خوزستان، اصفهان، نجف آباد، ایلام	فکه، شورشیرین، میمک	عاشورای ۳	۱۳۶۴/۵/۲۵	۲۸
قم، فارس، خوزستان، اصفهان، کاشان (سلمان فارسی)، نجف آباد	غرب کشور	ظفر ۳	۱۳۶۴/۴/۷	۲۹
تهران، فارس، خوزستان، اصفهان، کاشان (سلمان فارسی)، نجف آباد	فکه	ظفر ۴	۱۳۶۴/۴/۱۰	۳۰
اصفهان، نجف آباد، خراسان (جوادالائمه ^(ع))، موسی بن جعفر ^(ع) ، امام رضا ^(ع) ، تهران، کاشان (سلمان فارسی)، همدان، خوزستان، بوشهر، کهگیلویه، کرمان، زنجان	فاو	والفجر ۸	۱۳۶۴/۱۱/۲۰	۳۱
تهران، خوزستان، نجف آباد، اصفهان، کرمان، همدان (الغدیر)، زنجان (ذوالفقار)	ابوالخصیب، شلمچه	کربلای ۴	۱۳۶۵/۱۰/۳	۳۲
همدان (الغدیر)، لرستان (ابالفضل)	سد دوکان	فتح ۲	۱۳۶۵/۸/۴	۳۳
—	زاخو، دهوک	فتح ۳	۱۳۶۵/۸/۲۹	۳۴
ایلام، آذربایجان شرقی، خراسان (جوادالائمه ^(ع))، موسی بن جعفر ^(ع) ، امام رضا ^(ع) ، لرستان (ابالفضل)	مهران، قلاویزان	کربلای ۱	۱۳۶۵/۴/۹	۳۵

تهران، فارس، خوزستان، اصفهان، کاشان (سلمان فارسی)، نجف‌آباد، قم	حاج عمران	کربلای ۲	۱۳۶۵/۶/۹	۳۶
اصفهان، نجف‌آباد، مرکزی، خراسان (جوادلانمه ^(ع) ، موسی بن جعفر ^(ع) ، امام رضا ^(ع))، تهران، همدان (الغدیر)، کرمان، زنجان (ذوالفقار) کهکیلویه، گیلان، مازندران، فارس، کاشان	شلمچه	کربلای ۵	۱۳۶۵/۱۰/۱۹	۳۷
خراسان (جوادلانمه ^(ع) ، موسی بن جعفر ^(ع))، امام رضا ^(ع))، آذربایجان شرقی، تهران	سومار	کربلای ۶	۱۳۶۵/۱۰/۲۳	۳۸
همدان (الغدیر)، زنجان (ذوالفقار)، اصفهان	قمیش و ماووت	بیت المقدس ۲	۱۳۶۵/۱۰/۲۵	۳۹
دامغان، سمنان، مرکزی	حاج عمران	کربلای ۷	۱۳۶۵/۱۲/۱۲	۴۰
خراسان (امام رضا ^(ع))، اصفهان، کاشان (سلمان فارسی)، نجف‌آباد، بوشهر، کرمان، تهران، مازندران، گیلان، همدان (الغدیر)	شلمچه	کربلای ۸	۱۳۶۶/۱/۱۸	۴۱
همدان (الغدیر)، قزوین خراسان	قصر شیرین	کربلای ۹	۱۳۶۶/۱/۲۰	۴۲
زنجان (ذوالفقار)، اصفهان، کاشان (سلمان فارسی)، نجف‌آباد، قم، تهران، مازندران، یزد، دامغان، همدان (الغدیر)، سمنان، گرمسار	ماووت	کربلای ۱۰	۱۳۶۶/۱/۲۵	۴۳
زنجان (ذوالفقار)، اصفهان، کاشان (سلمان فارسی)، نجف‌آباد، قم، تهران، مازندران، یزد، دامغان، همدان (الغدیر)، سمنان، گرمسار	شمال سلیمانیه	فتح	۱۳۶۶/۱/۲۵	۴۴
زنجان (ذوالفقار)، اصفهان، کاشان (سلمان فارسی)، مرکزی، قم، تهران، مازندران، یزد، دامغان، همدان (الغدیر)، سمنان، گرمسار	هزارقله	نصر ۱	۱۳۶۶/۱/۲۵	۴۵
اصفهان، کاشان (سلمان فارسی)، نجف‌آباد، خراسان (جوادلانمه ^(ع) ، موسی بن جعفر ^(ع))، امام رضا ^(ع))، تهران، کاشان (سلمان فارسی)، نجف‌آباد، لرستان (ابالفضل)	جنوب اهواز	والفجر ۱۰	۱۳۶۶/۱۷/۲	۴۶
خوزستان، زنجان (ذوالفقار)	سردشت	نصر ۵	۱۳۶۶/۴/۳	۴۷
ایلام	میمک	نصر ۲	۱۳۶۶/۳/۱۳	۴۸
ایلام	میمک	نصر ۳	۱۳۶۶/۳/۲۷	۴۹
قرارگاه مهندسی رمضان	شمال اربیل (عراق)	فتح ۶	۱۳۶۶/۳/۲۷	۵۰

قسم، فارس، خوزستان، اصفهان، نجف آباد، زنجان (ذوالفقار)	ماووت	نصر ۴	۱۳۶۶/۳/۳۱	۵۱
اصفهان، کاشان (سلمان فارسی)، نجف آباد، فارس، خراسان (جواد الائمه ^(ع) ، موسی بن جعفر ^(ع) ، امام رضا ^(ع))	حلبچه	فتح ۷	۱۳۶۶/۴/۵	۵۲
تهران، فارس، خوزستان، اصفهان، کاشان (سلمان فارسی)، نجف آباد، چهارمحال، زنجان (ذوالفقار)	خرمال	نصر ۷	۱۳۶۶/۵/۱۴	۵۳
همدان (الغدیر)، فارس، اصفهان، کاشان (سلمان فارسی)، نجف آباد، زنجان (ذوالفقار)	ماووت	نصر ۸	۱۳۶۶/۸/۲۹	۵۴
تهران، فارس، خوزستان، اصفهان، کاشان (سلمان فارسی)، نجف آباد، چهارمحال	خرمال	فتح ۹	۱۳۶۶/۵/۱۲	۵۵
شرکت در عملیات و احداث جاده توسط چهارمحال، دامغان، سمنان، مرکزی، اصفهان، کاشان (سلمان فارسی)، نجف آباد، فارس	حلبچه	ظفر ۷	۱۳۶۶/۱۲/۲۲	۵۶
شرکت در عملیات و احداث جاده مهم ملخور توسط چهارمحال، دامغان، سمنان، ایلام، مرکزی، لرستان (ابالفضل)، اصفهان، کاشان (سلمان فارسی)، نجف آباد، فارس	حلبچه، خرمال، سیدصادق، دربندیخان، بیاره	والفجر ۱۰	۱۳۶۶/۱۲/۲۴	۵۷
همدان (الغدیر)، زنجان (ذوالفقار)	ماووت	بیت المقدس ۳	۲۳/۱۲/۱۳۶۶	۵۸
لرستان (ابالفضل)، همدان (الغدیر)، گیلان، خراسان (جواد الائمه ^(ع) ، موسی بن جعفر ^(ع) ، امام رضا ^(ع))	دربندیخان	بیت المقدس ۴	۱۳۶۷/۱/۶	۵۹
زنجان (ذوالفقار)، اصفهان، کاشان (سلمان فارسی)، نجف آباد، همدان (الغدیر)، دامغان، فارس	ماووت	بیت المقدس ۶	۱۳۶۷/۱/۲۶	۶۰
عملیات به صورت رزمی: ایلام، همدان (الغدیر)، کرمانشاه، لرستان (ابالفضل)، خراسان (جواد الائمه ^(ع) ، موسی بن جعفر ^(ع) ، امام رضا ^(ع))	اسلام آباد غرب، زرین آباد، دهلران	مرصاد	۱۳۶۷/۵/۳	۶۱

کارنامه عملیاتی مهندسی جنگ جهاد سازندگی در
هشت سال دفاع مقدس

اصفهان، کاشان (سلیمان فارسی)، نجف‌آباد، فارس	شلمچه	بیت‌المقدس ۷	۱۳۶۷/۳/۲۲	۶۲
لرستان (ابالفضل)، همدان (الغدیر)	در بندرخان	ظفر ۳	۱۳۶۸/۸/۲۵	۶۳

جدول ۲

سال سیزدهم شماره پنجاه و یکم زمستان ۱۳۹۳

- منابع:
- محمد درودیان، آغاز تا پایان، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، ۱۳۷۹، صص ۳۰-۳۱.
  - پشتیبانی جنگ جهاد سازندگی، ویژه‌نامه هفته جنگ، شماره ۱، مهر ۱۳۶۴، ص ۴.
  - همان، ص ۵.
  - عبدالله فاتحی، پشتیبانی جنگ جهاد سازندگی، ۱۳۶۴، ص ۵.
  - مجتبی جعفری، اطلس نبردهای ماندگار، تهران: سوره سبز، ۱۳۸۹، ص ۸.
  - روابط عمومی جهاد سازندگی خوزستان، تقویم جنگ، اهواز: نشر نور معرفت، ۱۳۷۵، ص ۶۸.
  - ویژه‌نامه هفته جنگ، پیشین، صص ۲۲-۲۰.
  - علیرضا زواره، فرهنگ نوین جهادی، تهران: علم نو، ۱۳۹۰، ص ۶۷.
  - حسین کاوشی، جهاد سازندگی و جنگ، تهران: مجتمع فرهنگی شهید بهشتی، ۱۳۸۵، صص ۱۹۶-۱۸۵.
  - دفتر حفظ و نشر آثار دفاع مقدس جنگ جهاد سازندگی، طلایه‌داران جهاد، تهران: مؤسسه فرهنگی هنری شقایق روستا، ۱۳۷۹، صص ۲۲۴-۲۱۹.
  - حوزه وزارتی جهاد سازندگی، همه باهم جهاد سازندگی، تهران: وزارت جهاد سازندگی، ۱۳۷۰، ص ۱۷۳.
  - مدیریت ایثارگران وزارت جهاد کشاورزی، جزوه معرفی تشکیلات ستاد پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد استان‌ها، تهران: مدیریت ایثارگران وزارت جهاد کشاورزی، ۱۳۸۵، ص ۹.
  - حسین کاوشی، پیشین، ص ۱۰۷.
  - حسن دری، کارنامه نبردهای زمینی، تهران: مرکز مطالعات و تحقیقات جنگ، ۱۳۸۱، ص ۶۸.
  - مجتبی جعفری، پیشین، ص ۴۲.
  - حسن دری، پیشین، ص ۶۸.
  - مجتبی جعفری، پیشین، ص ۴۳.
  - حسن دری، پیشین، ص ۶۷.
  - روابط عمومی جهاد سازندگی خوزستان، پیشین، ص ۲۰.
  - حسن دری، پیشین، ص ۷۰.
  - یادمان دفاع مقدس، پیام جهاد سازندگی، ۱۳۷۹، صص ۲۵-۲۴.
  - حسن دری، پیشین، ص ۶۷.
  - ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جنگ جهاد، «مصاحبه با برادر جزایری مسئول جهاد هرمزگان (جوادلایمه)»، شماره FB-BDI-۱۶۹، ۱۳۶۵/۵/۲۳.
  - حسن دری، پیشین، ص ۶۷.
  - موسی کیخواه، حال خونین‌دلان، تهران: انتشارات نگار نور، ۱۳۸۵، ص ۳۴؛ و ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جنگ جهاد، «معرفی عملیات طریق‌القدس»، شماره ۲-۳-۱-۳، ۰۰۲-۳-۱-۳، ۱۳۶۱/۱۱/۳.
  - حسن دری، پیشین، ص ۱۰۷.
  - محسن رشید، پیشین، ص ۳۶؛ و ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جنگ جهاد، «خلاصه گزارش از عملیات مطلع الفجر»، شماره ۲-۳-۲-۰۰-۱۳۶۰/۹/۲۰، و ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جنگ جهاد، «اسناد عملیات مطلع الفجر»، شماره ۴-۵-۱-۱-۲۴، ۱۳۷۰/۴/۲۴.
  - حسن دری، پیشین، ص ۱۳۰.
  - همان، ص ۶۷.
  - آمنه عوض‌پور، تشنه دریا، شیراز: انتشارات لوزا، ۱۳۸۸، ص ۹۴.
  - دفتر آمار و اطلاعات، جهاد سازندگی در آئینه آمار. تهران: جهادسازندگی، ۱۳۷۶، ص ۲۰۳؛ و کمیسیون عملیات فتح‌المبین، ۱۳۶۷.
  - حسن دری، پیشین، ص ۶۷.
  - حسین کاشی، پیشین، ص ۱۱۶؛ و ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جنگ جهاد، «گزارش عملیات بیت‌المقدس»، شماره ۲-۳-۵-۳-۰۰۱-۱۰/۲، ۱۳۶۱/۱۰/۲.
  - حسن دری، پیشین، ص ۸۷.
  - ویژه‌نامه هفته جنگ، پیشین، ص ۸؛ و ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جنگ جهاد، «نمودار فعالیت‌های پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد در عملیات رمضان»، شماره ۱۴-۵-۷-۸-۰۰۶-۵/۱، ۱۳۶۱/۵/۱.
  - حسن دری، پیشین، ص ۱۱۸.
  - همان.
  - ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جهنگ جهاد: «گزارش کار جهاد در عملیات مسلم‌بن‌عقیل»، ۱۳۶۱؛ و ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جهنگ جهاد، «خلاصه گزارش از عملیات مسلم‌بن‌عقیل»، ۱۳۶۱.
  - حسن دری، پیشین، ص ۸۷.
  - همان.
  - روابط عمومی جهاد سازندگی خوزستان، پیشین، ص ۶۱.
  - حسن دری، پیشین، ص ۸۷.
  - موسی کیخواه، پیشین، ص ۳۰.
  - حسن دری، پیشین، ص ۱۳۰.
  - ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جهنگ جهاد: «گزارشی از عملیات والفجر»، ۱۳۶۲؛ و - ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جهنگ جهاد: «اسناد عملیات والفجر ۲»، ۱۳۷۰.
  - محسن رشید، پیشین، ص ۴۹.
  - حسن دری، پیشین، ص ۱۱۷.
  - مجتبی جعفری، پیشین، ص ۹۴.
  - حسن دری، پیشین، ص ۱۳۰.
  - همان، ص ۱۱۸.
  - ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جنگ جهاد: «گزارشی در مورد عملیات والفجر ۵»، شماره ۲-۳-۲-۰۰-۱۳۶۲/۱۱/۱۳، ۱۳۶۲/۱۱/۱۳. و - ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جنگ جهاد: «گزارش عملکرد عملیات والفجر ۵»، شماره ۲-۳-۲-۰۰-۱۳۶۲.
  - حسن دری، پیشین، ص ۸۷.
  - ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جهنگ جهاد: «گزارشی

کارنامه عملیاتی مهندسی جنگ جهاد سازندگی در
هشت سال دفاع مقدس

۷۹. حسن دری، پیشین، ص ۱۳۰.
۸۰. ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جهنگ جهاد: "گزارش عملیات مربوط به عملیات کربلا ۱۰"، شماره ۰۰۰-۲۵-۸-۹-۱۳۶۶، و - ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جهنگ جهاد: "عملیات مهندسی کربلا ۱۰" شماره ۰۰۰-۲۰-۴-۸-۱۳۶۷/۳/۱۶، ص ۱۳۰.
۸۱. حسن دری، پیشین، ص ۱۳۰.
۸۲. ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جهنگ جهاد: "گزارشات و آمار و وقایع مهم عملیات نصر ۴"، شماره ۰۰۰-۱-۱-۸-۱۳۶۶/۱۲/۱، ص ۱۳۱.
۸۳. حسن دری، پیشین، ص ۱۳۱.
۸۴. ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جهنگ جهاد: "عملیات مهندسی نصر ۵" شماره ۰۰۰-۲۰-۴-۸-۱۳۶۷/۳/۱۶، ص ۱۳۰.
۸۵. حسن دری، پیشین، ص ۱۳۰.
۸۶. ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جهنگ جهاد: "گزارشات درمورد عملیات نصر ۷"، شماره ۰۰۰-۱۵-۲-۵-۱۳۶۶/۴/۲۰، ص ۱۳۰.
۸۷. حسن دری، پیشین، ص ۱۳۰.
۸۸. ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جهنگ جهاد: "گزارش جهاد خوزستان از عملیات نصر ۸"، شماره ۱۵۴۹، ۱۳۶۷/۴/۲۳، و ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جهنگ جهاد: "فعالیت‌های قرارگاه حمزه در عملیات نصر ۸"، شماره ۰۰۰-۱-۱-۱۲-۲-۱۳۶۷/۹/۲۹، و - ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جهنگ جهاد: "عملیات مهندسی در نصر ۸"، شماره ۰۰۰-۱-۱-۱۴-۱-۱۳۶۷/۳/۱۶، ص ۱۳۰.
۸۹. حسن دری، پیشین، ص ۱۳۰.
۹۰. نصرت‌الله محمودزاده. بام کردستان، تهران: مرکز فرهنگی نشا، ۱۳۸۵، ص ۱۱۲.
۹۱. حسن دری، پیشین، ص ۱۳۰.
۹۲. ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جهنگ جهاد: "عملیات مهندسی و فعالیت‌های مربوط به عملیات بیت‌المقدس ۳"، شماره ۰۰۰-۲۵-۸-۱۳۶۷/۲/۱۴، ص ۱۳۰.
۹۳. حسن دری، پیشین، ص ۱۳۰.
۹۴. نصرت‌الله محمودزاده، پیشین، ص ۱۴۰.
۹۵. حسن دری، پیشین، ص ۱۳۰.
۹۶. روابط عمومی جهاد سازندگی خوزستان، پیشین، ص ۷۰.
۹۷. ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جهنگ جهاد: "عملیات مهندسی و فعالیت‌های مربوط به عملیات بیت‌المقدس ۵"، شماره ۰۰۰-۲۵-۸-۱۳۶۷/۱/۲۲، ص ۱۳۰.
۹۸. حسن دری، پیشین، ص ۱۳۰.
۹۹. ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جهنگ جهاد: "عملیات مهندسی مربوط به عملیات بیت‌المقدس ۶"، شماره ۰۰۰-۲۵-۸-۱۳۶۷/۵/۱، ص ۱۳۰.
۱۰۰. مدیریت ایثارگران وزرات جهاد کشاورزی، جزوه معرفی تشکیلات ستاد پشتیبانی و مهندسی جنگ جهاد استان‌ها، تهران: مدیریت ایثارگران وزرات جهاد کشاورزی، ۱۳۸۵، صص ۲۵-۲۰.
- در مورد عملیات والفجر ۶، شماره ۰۰۰-۲-۳-۱۴-۱۳۶۲/۱۲/۲؛ و - ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جهنگ جهاد: "گزارشی در مورد عملیات والفجر ۶"، شماره ۰۰۰-۳-۵-۱۴-۱۳۶۵/۱۲/۱۸، ص ۵۴.
۵۴. حسن دری، پیشین، ص ۸۷.
۵۵. حسین کاوشی، پیشین، ص ۱۴۲؛ و ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جهنگ، «گزارش عملیات خیبر»، شماره ۰۰۱-۲-۸-۵-۲-۱۳۶۱/۱۱/۱۰ و ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جهنگ جهاد، «گزارش فعالیت‌ها در عملیات خیبر»، شماره ۰۰۲-۵-۵-۷-۱۳۶۵/۴/۳، ص ۵۶.
۵۶. حسن دری، پیشین، ص ۸۷.
۵۷. مجتبی جعفری، پیشین، ص ۱۰۴؛ و - ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جهنگ، «گزارش پیشرفت جاده بدر»، شماره ۰۰۲-۳-۳-۶-۱۳۶۶/۲/۲۱، و - ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جهنگ، «گزارش پیشرفت جاده بدر»، شماره ۰۰۲-۳-۳-۶-۱۳۶۶/۱۱/۳، ص ۵۸.
۵۸. حسن دری، پیشین، ص ۱۳۰.
۵۹. ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جهنگ جهاد: "کمک‌های مردمی به عملیات قادر"، شماره ۰۰۰-۱-۱-۱۰-۱۳۶۶/۷/۱۴، و - ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جهنگ جهاد: "فعالیت ستاد حمزه در عملیات قادر"، شماره ۰۰۰-۱-۱-۱۳-۱۳۶۶/۷/۱۳، و - ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جهنگ جهاد: "یادداشت‌هایی از عملیات قادر"، شماره ۰۰۰-۱-۱-۱۴-۱۳۶۶/۶/۱۶، ص ۶۰.
۶۰. محمد دلگرم، کاروان گمنام، همدان: برکت کوثر، ۱۳۷۵، ص ۲۰۴.
۶۱. مهدی گلی، روابط عمومی جهاد سازندگی، تهران: وزارت جهادسازندگی، ۱۳۷۶، ص ۸۷.
۶۲. حسن دری، پیشین، ص ۸۷.
۶۳. سید هاشم بنی‌هاشم، پل بعثت از منظر مهندسی جهنگ، مشهد: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی، ۱۳۸۵، ص ۱۰۹.
۶۴. حسن دری، پیشین، ص ۱۳۰.
۶۵. روابط عمومی جهاد سازندگی خوزستان، پیشین، ص ۵۲.
۶۶. حسن دری، پیشین، ص ۱۱۷.
۶۷. مجتبی جعفری، پیشین، ص ۱۲۶.
۶۸. حسن دری، پیشین، ص ۱۳۰.
۶۹. روابط عمومی جهاد سازندگی خوزستان، پیشین، ص ۵۵.
۷۰. حسن دری، پیشین، ص ۸۷.
۷۱. روابط عمومی جهاد سازندگی خوزستان، پیشین، ص ۵۸.
۷۲. دفتر آمار و اطلاعات، پیشین، ص ۲۰۳.
۷۳. حسن دری، پیشین، ص ۱۱۷.
۷۴. مجتبی جعفری، پیشین، ص ۱۳۴.
۷۵. حسن دری، پیشین، ص ۱۳۰.
۷۶. مجتبی جعفری: ۱۳۸۹، ص ۱۳۶.
۷۷. حسن دری، پیشین، ص ۱۳۰.
۷۸. ذخیره‌سازی رایانه‌ای اسناد مهندسی جهنگ جهاد: "مروری بر عملیات نصر ۱"، شماره ۰۰۰-۲۰-۴-۸-۱۳۶۷/۳/۱۶، ص ۸۷.